

Департамент освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Методичні рекомендації для вчителів історії

Лисичанськ
2021

УДК 373.5.016:94(477)](072)
П69

*Друкується за рішенням ученої ради Луганського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 3 від 16.06.2021 року)*

Автори-укладачі:

О. О. Короткова, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук;

І. В. Хайло, методист кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рецензенти:

О. В. Набока, завідувач кафедри історії України ЛНУ імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор;

С. Ю. Сергієнко, доцент кафедри історії та археології СНУ імені Володимира Даля, кандидат історичних наук

П69 **Практичні** рекомендації щодо підготовки до ЗНО з історії України : метод. реком. / уклад. : О. О. Короткова, І. В. Хайло. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021, 61 с.

ISBN 978-617-95067-8-9

У методичних рекомендаціях автори сформулювали методичні та практичні поради педагогам з питань особливостей і проблемних моментів підготовки учнів до зовнішнього незалежного оцінювання з історії України. Учителі зможуть отримати необхідні довідкові й практичні матеріали щодо роботи з історичною джерельною базою, картографічним матеріалом, візуальними історичними об'єктами для використання в практичних заняттях. Автори сформували низку рекомендацій щодо варіативності підходів у роботі з тестовими матеріалами, новітніми креативними методами тренувань з використанням медіаресурсів, онлайн-сервісів для створення медіапродуктів тощо.

УДК 373.5.016:94(477)](072)

ISBN 978-617-95067-8-9

© Луганський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, 2021
© ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Методичні особливості роботи з тестовими матеріалами.....	5
1.1. Завдання з вибором однієї правильної відповіді	5
1.2. Завдання на встановлення відповідності («логічні пари»).....	5
1.3. Завдання на встановлення правильної послідовності.....	5
1.4. Завдання з вибором трьох правильних відповідей із семи запропонованих варіантів відповідей	6
Розділ 2. Робота з історичними джерелами.....	7
2.1. Методичні аспекти організації роботи з візуальними джерелами.....	7
2.2. Приклади тестових завдань ЗНО з використанням візуальних об'єктів	10
2.3. Особливості роботи з письмовими джерелами.....	28
2.4. Підготовка учнів до роботи з картографічним матеріалом	32
Розділ 3. Використання сучасних інформаційних інструментів у вивченні історії	42
Як успішно скласти тест?	58
Список використаних джерел.....	60

ПЕРЕДМОВА

Метою зовнішнього незалежного оцінювання з історії України є виявлення рівня сформованості історичної компетентності випускників закладів загальної середньої освіти, визначення відповідності результатів навчально-пізнавальної діяльності державному стандарту. Програма ЗНО з історії України розроблена з урахуванням основних складників історичної свідомості, мети, змісту та результатів навчально-пізнавальної діяльності, які закладені в Державному стандарті базової повної загальної середньої освіти та чинній навчальній програмі з історії України для закладів загальної середньої освіти. Вона охоплює шкільний курс історії України від найдавніших часів до сьогодення.

Кожного року ЗНО модернізується, відбуваються суттєві фактичні, організаційні та методичні зміни. Сучасному вчителю історії необхідно завжди «тримати руку на пульсі» та вчасно реагувати на зміни, бо від цього залежить вибір випускниками майбутньої пофесії. Сучасні новітні технології роботи з історичним матеріалом значно полегшують запам'ятовування матеріалу учнями. Безліч онлайн-технологій моделювання, аудіо- та відеоресурсів значно активізують пізнавальну активність здобувачів освіти, особливо в процесі вивчення джерельної бази, картографічного матеріалу, візуальних історичних об'єктів.

Тест зовнішнього незалежного оцінювання з історії України здебільшого складається із завдань чотирьох форм: з вибором однієї правильної відповіді, на встановлення відповідності («логічні пари»), на встановлення правильної послідовності та з вибором трьох правильних відповідей із семи запропонованих варіантів. Загальна кількість завдань тесту з історії України – 60, на їх виконання учасникам відведено 150 хвилин.

Результат виконання завдань № 1–30 («Історія України XX – початку XXI століття») за вибором випускника може бути зарахований як державна підсумкова атестація з історії України, а результат виконання завдань усього тесту буде використовуватись під час прийому до закладів вищої освіти України. Максимальна кількість тестових балів, яку може отримати учасник ЗНО з історії України, правильно виконавши всі завдання № 1–30, що будуть зараховуватись як державна підсумкова атестація, дорівнює 47 балам, а максимальна кількість тестових балів, яку можна набрати, правильно виконавши всі завдання сертифікаційної роботи, – 94 бали.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ТЕСТОВИМ МАТЕРІАЛОМ

1.1. Завдання з вибором однієї правильної відповіді.

Найпростішою формою подачі тестового матеріалу є завдання з вибором однієї правильної відповіді. Завдання складається з основи та чотирьох варіантів відповіді, з яких лише один правильний, і вважається виконаним, якщо учасник зовнішнього незалежного оцінювання вибрав і позначив відповідь у бланку відповідей А. Тест містить 46 завдань цієї форми (№ 1–23, 31–53), що будуть оцінені в 0 або 1 бал:

- 1 бал, якщо вказано правильну відповідь;
- 0 балів, якщо вказано неправильну відповідь або більше однієї відповіді або відповіді на завдання не надано.

У якості прикладу наведемо тестові питання з пробного ЗНО — 2021 р.:

Укажіть наслідок дій партійно-радянського керівництва, зазначених в уривку з історичного джерела: *«Щоб подолати куркульський опір хлібозаготівлям, установити занесення на “чорну дошку” колгоспів, що злісно саботують здачу (продаж) хліба за державним планом... Провести перевірку складу колгоспів та очищення від контрреволюційних елементів – організаторів зриву хлібозаготівель».*

А згортання політики «коренізації»

Б початок «Великого терору»

В розгортання Голодомору

Г здійснення акції «пацифікації»

А	Б	В	Г

1.2. Завдання на встановлення відповідності («логічні пари»).

Завдання складається з основи та двох стовпчиків інформації, позначених цифрами (ліворуч) і буквами (праворуч). Виконання завдання передбачає встановлення відповідності (утворення «логічних пар») між інформацією, позначеною цифрами та буквами, і вважається виконаним, якщо учасник зовнішнього незалежного оцінювання встановив відповідність і зробив позначки на перетинах рядків (цифри від 1 до 4) і колонок (букви від А до Д) у таблиці бланка відповідей А. Тест містить 6 завдань цієї форми (№ 24–26, 54–56), що оцінюються в 0, 1, 2, 3 або 4 бали:

- 1 бал – за кожну правильно встановлену відповідність («логічну пару»);
- 0 балів за будь-яку «логічну пару», якщо зроблено більше однієї позначки в рядку;
- 0 балів за завдання, якщо не вказано жодної правильної відповідності («логічної пари») або відповіді на завдання не надано.

У якості прикладу наведемо подібне тестове завдання з пробного ЗНО — 2021 р.:

1. У відповідність ім'я історичного діяча з подією, до якої він причетний:

1. М. Липківський
2. П. Скоропадський
3. М. Грушевський
4. С. Петлюра

А скликання Українського національного конгресу (з'їзду)

Б укладення Варшавської угоди

В заснування Української академії наук

Г проголошення Української автокефальної православної церкви

Д запровадження нової економічної політики

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

1.3. Завдання на встановлення правильної послідовності.

Завдання складається з основи та переліку подій (явищ, фактів, процесів тощо), позначених буквами, які потрібно розташувати в правильній послідовності, де перша подія має відповідати цифрі 1, друга – цифрі 2, третя – цифрі 3, четверта – цифрі 4, і вважається виконаним, якщо учасник ЗНО зробив позначки на перетинах рядків (цифри від 1 до 4) і колонок (букви від А до Г) у таблиці бланка відповідей А.

Тест містить 4 завдання такої форми (№ 27–28, 57–58), кожне з яких оцінюється в 0, 1, 2 або 3 бали:

- 3 бали, якщо правильно вказано послідовність усіх подій;
- 2 бали, якщо вказано першу й останню події;
- 1 бал, якщо вказано або першу, або останню подію;
- 0 балів за будь-яку правильно вказану подію, якщо зроблено більше однієї позначки в рядку;
- 0 балів за завдання, якщо неправильно вказано першу й останню події або відповіді на завдання не надано.

Наведемо приклад такої форми тесту:

Установіть послідовність суспільно-політичних подій XVIII ст.:

А закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України

Б Другий поділ Речі Посполитої

В створення Другої Малоросійської колегії

Г остаточна ліквідація Запорозької Січі

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

1.4. Завдання з вибором трьох правильних відповідей із семи запропонованих варіантів відповідей.

Завдання складається з основи та семи варіантів відповіді, позначених цифрами, серед яких лише три правильні, і вважається виконаним, якщо учасник зовнішнього незалежного оцінювання вибрав і записав три відповіді (цифри) у бланку відповідей А.

Тест містить 4 завдання цієї форми (№ 29–30, 59–60). Кожне завдання оцінюється в 0, 1, 2 або 3 бали:

- 1 бал – за кожен правильно вказаний варіант відповіді (цифру) з трьох можливих;
- 0 балів, якщо не вказано жодного правильного варіанта відповіді (цифри) або один варіант відповіді (цифра) вказано тричі, або відповіді на завдання не надано. Порядок написання цифр значення не має.

У якості прикладу наведемо подібне тестове питання:

1. Укажіть зміни в соціально-економічному житті Гетьманщини в другій половині XVII ст.:

1. формування козацько-селянської власності на землю
2. здобуття особистої свободи абсолютною більшістю селян і міщан
3. панівне становище в суспільстві польських магнатів і католицького духовенства
4. зростання провідної ролі козацтва й православної шляхти
5. поширення кріпосницьких відносин як на Лівобережній, так і на Правобережній Україні
6. покозачення переважної більшості шляхти, міщан і селян
7. розвиток фільваркової системи господарювання

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

--	--	--

У процесі підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з історії України необхідно звернути увагу, що програма із цього предмета хронологічно охоплює весь зміст шкільних курсів історії України від найдавніших часів до сьогодення і має 31 тему. Вона передбачає перевірку знань про основні політичні, соціально-економічні, культурні події, явища та процеси минулого, діяльність видатних історичних діячів, а також сформованості в учнів загальнопредметних історичних умінь.

РОЗДІЛ 2. РОБОТА З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

2.1. Методичні аспекти організації роботи з візуальними джерелами

Сучасна людина, яка хоче отримати інформацію про якусь подію чи явище, як правило, для цього використовує ресурси інтернету, проте так було не завжди. Усю історію людства можна розділити на два великі періоди:

- до появи писемності основним способом передачі та збереження інформації були усні розповіді, малюнки;
- після появи писемності записаний текст стає основним способом збереження та передачі інформації.

Так ми можемо виокремити низку історичних джерел, з яких можна почерпнути інформацію про ту чи іншу історичну подію. До таких історичних джерел відносяться:

- речові (знаряддя праці, предмети побуту, архітектурні споруди, зброя, монети тощо);
- етнографічні (відомості про притаманні особливості культури, побуту, вірувань, звичаїв);
- лінгвістичні (походження мов, діалектів та їхні взаємозв'язки);
- усні (пісні, думи, легенди, перекази, прислів'я, приказки тощо);
- писемні (записи на камені, на глиняних табличках, на папірусі, на пергаменті, на бересті, на папері);
- кіно- та фотодокументи.

Як під час підготовки до ЗНО, так і під час проходження тестування учні часто зустрічатимуться з різноманітними малюнками, фотографіями, пропагандистськими плакатами різних епох. Важливо пам'ятати – вони є не лише ілюстраціями до завдань. Вони також є самостійними джерелами, які надають необхідну інформацію для виконання тестового завдання, тому важливо користуватися правильним підходом до їх дослідження та аналізу.

Досвід організації підготовки до ЗНО з історії показує, що скласти тести на хороший бал дуже складно, але можливо. Під час складання тестів виявляються «слабкі ланки» в знаннях учнів. Якщо проаналізувати відповіді учнів Луганщини за останні роки, можна побачити, що тести з візуальними об'єктами викликають труднощі. Цей розділ буде корисний для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання за візуальними джерелами. Інформаційні матеріали допоможуть педагогам зорієнтуватися в процесі підготовки, систематизувати та підвищити рівень знань майбутніх учасників ЗНО.

Є принципи, яких бажано дотримуватися, готуючись до ЗНО. Доцільно їх використовувати під час уроків.

- По-перше, робота з підготовки до ЗНО має здійснюватись на високому для дітей рівні труднощів. Це означає, що не потрібно боятися включення в завдання для роботи на уроці питань, що виходять за межі шкільного курсу. Питання мають бути побудовані так, щоб учні могли відповісти, використовуючи навички міркування та аналізу (можливо, за допомогою вчителя).
- По-друге, найважливішим моментом підготовки до ЗНО є робота над розумінням учнями формулювання питань і вмінням відповідати чітко на поставлене запитання. У процесі цієї роботи рекомендовано використання різних вправ на підбір правильної відповіді. Такі вправи вчитель може знайти в методичній літературі, а може й скласти самостійно.
- По-третє, для успішного виконання завдань ЗНО потрібно регулярне та системне тренування в рішенні цих завдань. Чим більше учні відпрацюють завдань минулих років, тестів з різних навчальних посібників, завдань, складених самим учителем, тим більше вони набудуть досвіду, тим менше можливих неприємних несподіванок на них чекатиме під час тестування.
- По-четверте, велика увага має бути приділена розбору завдань, що викликали найбільші ускладнення. Для цього вчитель, якщо є змога, повинен аналізувати всі роботи, написані учнями, і виділяти найбільш важкі завдання, розбирати їх на уроці разом з учнями, знаходити аналогічні завдання (за темою і типом) і відпрацьовувати з дітьми їхні рішення.

- По-п'яте, дуже важливо, щоб учні засвоїли одну просту істину: підготовка до тесту – це важка праця, результат буде прямо пропорційний часу, витраченому на активну підготовку до іспиту.
- По-шосте, за 2–3 місяці перед ЗНО напруженість підготовки зазвичай сягає свого піку. У цей час учні повинні написати кілька контрольних робіт на основі ЗНО. Учителі мають найбільше уваги приділяти активним повторенням найбільш складних тем. За місяць до випробування така напружена робота має припинитись – учням потрібно дати час для того, щоб психологічно підготуватися до тестування.
- По-сьоме, розв'язуючи тести, не потрібно нехтувати інтуїцією, якщо недостатньо знань. Дуже часто саме інтуїтивно отриману відповідь, а не той, який заснований на нечітких знаннях, справджується. Інтуїція зазвичай підказує правильну відповідь миттєво, як тільки людина прочитала завдання. Змінювати відповідь потрібно тільки в тому випадку, якщо учень згадав матеріал і повністю впевнений, що його початкова відповідь була неправильною.
- Після того як рішення про складання ЗНО з історії ухвалено, необхідно зібрати «скелет» візуальних матеріалів із цього предмета:
- перелік візуальних об'єктів відповідно до вимог чинної програми зовнішнього оцінювання з історії України;
- зображення діячів культури, освіти та науки, громадсько-політичних та військових діячів;
- зображення архітектурних культових споруд, фортифікаційних споруд в Україні, світської архітектури, скульптури, пам'ятників, ікон, мініатюр, гравюр, портретів, художніх робіт та пам'яток стародавньої історії України.

Загалом це 54 історичні персоналії та 89 пам'яток архітектури й образотворчого мистецтва, які є обов'язковими для розпізнавання абітурієнтами. Своєрідним алгоритмом (послідовність кроків) аналізу подібних джерел є відповіді на такі запитання:

- Що від Вас вимагається визначити за джерелом (персонаж, подія, рік події, суть, зміст тощо)?
- Які персонажі, предмети, речі, зображені на фото чи плакаті, пов'язані зі змістом самого тестового завдання?
- Чи є на фото чи плакаті якась текстова інформація, що дозволяє виконати завдання?

Відповівши на ці запитання та узагальнивши всі максимально можливі ознаки візуального джерела та інформацію з нього, необхідно обрати один із запропонованих варіантів відповіді на завдання. Серед інших візуальних джерел, що використовуються в завданнях ЗНО з історії України, є карикатура. Історична цінність карикатур полягає в тому, що вони дозволяють отримати уявлення про думки та настрої людей у певний час. Карикатури коротко подають або узагальнюють суть проблеми, однак слід пам'ятати, що карикатурист передбачає повну поінформованість про події, явища, людей, яких стосується намальована карикатура, тому використання карикатури часто потребує володіння додатковими історичними знаннями. Карикатурист є необ'єктивним і відверто не прагне подати різні точки зору, бо висловлює лише свій (або замовника) погляд. За допомогою спеціальних художніх засобів він створює позитивне чи негативне враження, нерідко спираючись на певні стереотипи, тому слід особливу увагу звертати на правила інтерпретації та аналізу карикатури.

Необхідно послідовно дати відповідь на такі запитання:

1. Чи впізнаєте Ви персонажів, предмети, речі, відображені на карикатурі?
2. Якій події чи якому явищу присвячена карикатура?
3. Яке ставлення до персонажів, позитивне чи негативне, відображає карикатура?
4. Яку оцінку, інтерпретацію персонажів, подій, явищ подає малюнок?
5. Які ідеї та політичні погляди сповідує автор? Як це можна визначити?
6. Що Вам ще відомо з інших джерел про події, пов'язані зі змістом карикатури?

Аналізуючи отриману інформацію, бажано обрати із запропонованих варіантів відповідей той, що суперечить Вашим узагальненням, а потім послідовно вивчити матеріал з візуальними об'єктами. Необхідно дотримуватися жорсткої послідовності для формування хронології подій історії України.

У роботі з підготовки до ЗНО визначаються основні етапи:

- на початку навчання рекомендовано провести вхідне діагностування з предмета, яке дозволяє виявити ступінь готовності учнів і прога-

лини в навчальному матеріалі;

- з метою корекції своєї діяльності важливо регулярно проводити моніторинг якості знань;
- вхідні тести, а також проміжні й підсумкові заносяться в спеціальні таблиці з моніторингу діяльності учнів; також можна використовувати маршрутні листи на кожного учня;
- на консультаціях і на уроках доцільно й бажано відпрацьовувати тести різного рівня складності саме у форматі ЗНО.

Зрозуміло, що в межах основного курсу в 11 класі (2,5 години на тиждень) підготувати учнів до ЗНО на більш-менш пристойному рівні досить складно, але готувати їх потрібно, тому роботу треба вести, починаючи з 5 класу, коли учні починають вивчення історії України. І вже у 8–9 класах варто застосовувати різні прийоми, які можуть допомогти освоєнню історичних фактів, понять та основних умінь і навичок.

Успіх випускника в складанні ЗНО з історії залежить не тільки від знань учителя з предмета, але й знань психології. Сучасний учитель повинен володіти інтегрованими знаннями не тільки в галузі педагогіки, історії і суспільствознавства, а й соціальної і вікової психології. Щоб тестування пройшло успішно для випускника, необхідна психологічна установка на успіх, абсолютна впевненість в тому, що мета буде досягнута.

Рекомендуємо звернути увагу на посібники й видання, що допоможуть у підготовці:

1. Власов В. С. Історія України : 2000 тестів для підготовки до ЗНО. Київ : Літера ЛТД, 2020, 296 с. Посібник розроблено з метою допомогти вчителів та учням організувати системну підготовку до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та державної підсумкової атестації (ДПА) з історії України. Видання містить більш ніж 2 000 типових тестових завдань, розроблених за специфікацією тесту з історії України Українським центром оцінювання якості освіти. Тестові завдання охоплюють матеріал, передбачений Програмою зовнішнього незалежного оцінювання з історії України.
2. Історія України у визначеннях, таблицях і схемах. 10–11 кл. / О. С. Марченко, І. М. Скирда. Харків : Веста : «Ранок», 2007, 112 с. Пропонований навчальний посібник є довідником з курсу історії України для 10–11 класів. Він охоплює події ХХ – початку ХХІ ст. Матеріал подано у форматі схем і таблиць, що полегшує його сприйняття, узагальнення та систематизацію, а також дозволяє скоротити час на повторення напередодні державної підсумкової атестації або зовнішнього незалежного оцінювання.
3. Мартинюк О. О. Повний курс історії України в тестах. Харків : «Ранок», 2014, 464 с. Видання являє собою збірник завдань з історії України, зміст яких охоплює матеріал чинної навчальної програми з історії України для 5–11 класів та Програми зовнішнього незалежного оцінювання. Завдання згруповані за темами шкільного курсу в порядку їх вивчення. До кожної теми посібника також подано перелік історичних подій та визначення основних понять. Посібник містить відповіді до всіх тестів. Призначений для учнів закладів загальної середньої освіти, абітурієнтів та вчителів історії.

Доцільно скористатися інтернет-джерелами:

- <https://osvita.ua/test/advice/60545/> ЗНО з історії України: візуальні об'єкти, які потрібно знати (На сайті ЗНО-Онлайн майбутні учасники зовнішнього оцінювання мають змогу тренуватися у виконанні завдань з історії України, розподілених за темами. До окремої тематичної добірки включено завдання на візуальне впізнання персоналій, об'єктів архітектури й мистецтва)
- <https://znohistory.ed-era.com>, EdEra, Курс «Історія України в історіях» (учні можуть проходити тести, отримувати підказки та дивитись авторські рішення до завдань).
- <https://courses.prometheus.org.ua>, Prometheus, Історія України. Повний курс підготовки до ЗНО (усі матеріали можна завантажувати та користуватись ними без доступу до інтернету. Курс з історії України розділений на 31 тему, яка відповідає програмі ЗНО та охоплює історію України від заселення території до подій сучасності. Він допоможе визначати хронологічні межі соціально-економічних та політичних подій, локалізувати історико-географічні об'єкти та історичні факти, події, явища й процеси на карті, працювати з історичними документами різного змісту тощо).
- <https://znoclub.com/> ЗНО Клуб-онлайн (на освітньому порталі ЗНО Клуб можна знайти теоретичні та практичні матеріали з історії України, які є на тестуванні. Також тут є новини про ЗНО, платформа з онлайн-тестами, інформація про українські виші та форум користувачів).
- <https://zno.osvita.ua> ЗНО онлайн (на сайті ЗНО онлайн розміщені тести, які абітурієнти проходили у 2009–2017 роках. Також тут є тести,

які були на пробних ЗНО у 2009–2015 роках. Після того як учні завершили тест, вони бачать не тільки свої помилки, а дізнаються про кількість отриманих балів та час виконання завдань).

• <https://nus.org.ua> Be Smart від освітньої платформи EDUGET (проект Be Smart від освітньої платформи EDUGET містить понад 2 тисячі відеоуроків та понад 11 тисяч тестів. Тут є курси з восьми предметів: українська мова та література, фізика, хімія, географія, історія України, математика, фізика, біологія. Також засновники платформи стверджують, що учні, які системно готувалися до ЗНО за допомогою Be smart у 2017 році, отримали результати на 20–25 балів вище за середні у своєму регіоні).

2.2. Приклади тестових завдань ЗНО з використанням візуальних об'єктів

1. Зображені світлини є свідченням

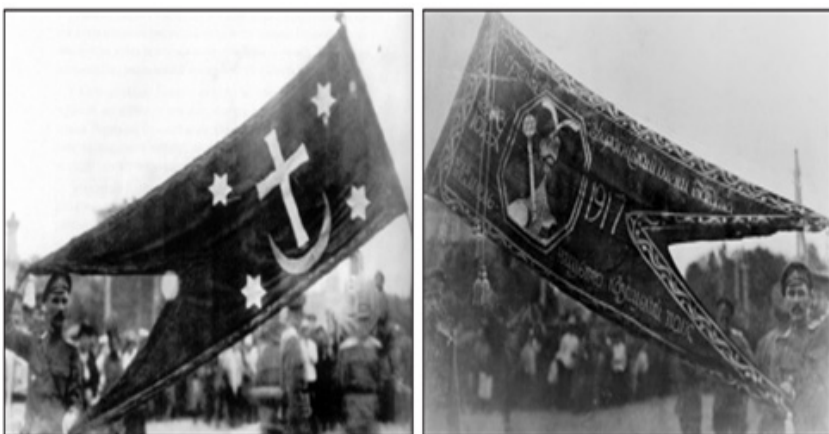

Рис.1

- А вступу військ Директорії в Київ
 Б процесу українізації частин російської армії
 В проголошення П. Скоропадського гетьманом України
 Г формування легіону Українських січових стрільців

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

2. На фото зображено українського громадського, державного діяча – співзасновника Української національно- демократичної партії, голову

Рис. 2

- А співзасновника Української національно-демократичної партії, голову Державного секретаріату Західноукраїнської Народної Республіки
 Б керманича Союзу визволення України, дипломата Української Держави
 В першого команданта легіону Українських січових стрільців, депутата Сейму від Української національно-демократичної партії
 Г співзасновника й голову Української національної партії на Буковині, голову української національної громади в Румунії

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

3. Історико-культурну пам'ятку, зображену на фото, споруджено в стилі

Рис. 3

А бароко
Б модерн
В класицизм
Г конструктивізм

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

4. Укажіть портрет історичної особи, з якою пов'язано формування козацьких полків під час французько-російської війни 1812 р.

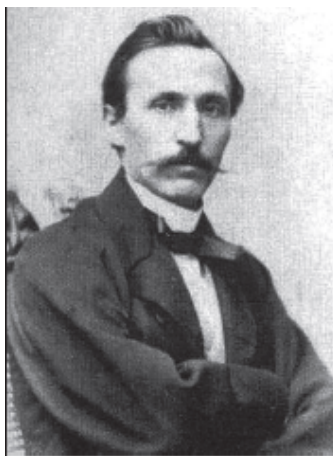

Рис. 4

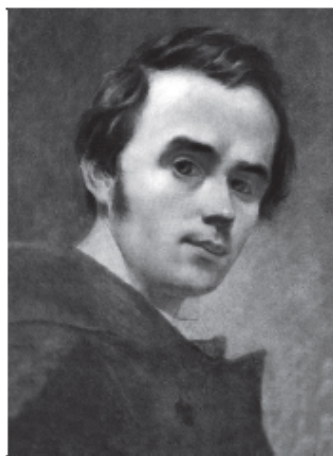

Рис. 5

Рис. 6

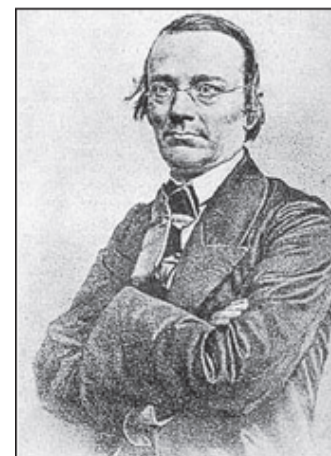

Рис. 7

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

5. Видання, перші сторінки яких зображено на фото, були друкованими органами

А народовців
Б москвофілів
В громадівців
Г народників

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

Рис. 8

6. Укажіть портрет історичного діяча, який у 1920 р. був ініціатором воєнно-політичного союзу Української Народної Республіки з Польською Республікою.

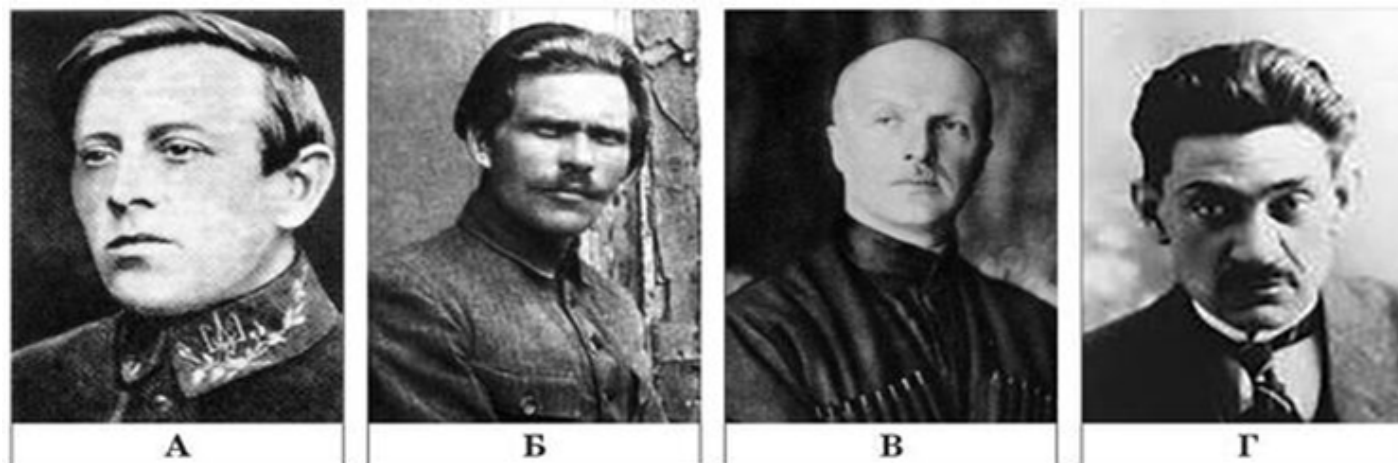

Рис. 9

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

7. Який із зображених агітаційних плакатів 1930-х рр. доречно використовувати для визначення однієї з причин форсованої індустріалізації в СРСР?

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

Рис. 10

8. Елементами оздоблення археологічної пам'ятки, зображеної на фото, є фігурки воїнів –

- А скіфів
- Б греків
- В сарматів
- Г кімерійців

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

Рис. 11

Яка пам'ятка, зображена на фото, є перлиною історично-архітектурної спадщини Волині?

А

Рис. 12

Б

Рис. 13

В

Рис. 14

Г

Рис. 15

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

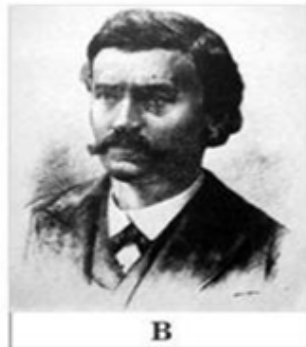
10. Укажіть світлину із зображенням композитора, музика якого стала основою Державного Гімну України.

А

Б

В

Г

Рис. 16

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

11. Документ, зображений на фото, свідчить про здійснення в УРСР політики

Рис. 17

- А «коренізації»
- Б «воєнного комунізму»
- В «колективізації»
- Г «форсованої індустріалізації»

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

12. Проаналізуйте фрагмент історичного документа та виконайте завдання до нього.

«Ще не минуло місяця, як ми вдало перейшли кордон і вступили до лав Січі й уже вчора зіткнулися з наступом ворожого війська та прийняли нерівний бій. Сьогодні Сойм проголосив незалежність Карпатської України. Новообраний Президент відразу звернувся до Німеччини з проханням про взяття країни під охорону Рейху та недопущення захоплення її. Відповіді ще немає...»

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

Рис. 18

13. Укажіть фото згаданого в листі «новообраного Президента».

На якій характерній ваді радянської моделі економіки акцентує увагу наведена карикатура?

– Скажіть, ви останній?

Рис. 19

- А корупції
- Б дефіциті
- В бюрократизації
- Г безробітті

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

14. Поруч із третім Президентом України на фотографії –

Рис. 20

- А Андрей Шептицький
- Б Василь Липківський
- В Йосип Сліпий
- Г Любомир Гузар

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

15. Розташуйте плакати відповідно до послідовності віх в історії України.

			
А	Б	В	Г
Рис. 21	Рис. 22	Рис. 23	Рис. 24

Позначте відповіді:

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

16. Розгляньте поштову марку.

Тверезість – норма життя

Рис. 25

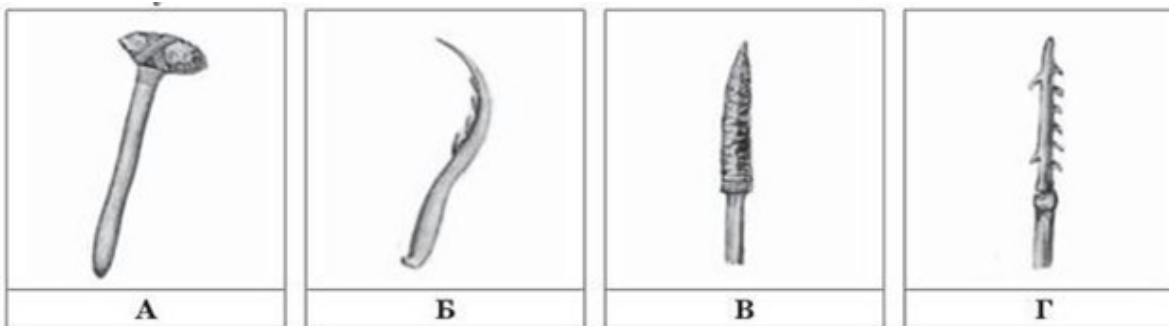
Які судження щодо неї є правильними?

1. Марка має викривальний, сатиричний характер.
2. Марка відображає трудовий ентузіазм працівників.
3. Марка присвячена здобуткам у культурному житті.
4. Марка пропагує переваги здорового способу життя.
5. Марку створено для підтримки однієї з кампаній «перебудови».
6. Марка мала стимулювати патріотичні почуття, гордість за країну.
7. Марка акцентує увагу на наявності в суспільстві проблеми алкоголізму.

Упишіть цифри

--	--	--	--

17. Яке знаряддя праці пов'язане зі змінами в господарському житті людей у період неоліту?

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

Рис. 26

18. Укажіть зображення, що стало першою графічною ілюстрацією в українській друкованій книжці.

			
А	Б	В	Г
Рис. 27	Рис. 28	Рис. 29	Рис. 30

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
---	---	---	---

--	--	--	--

19. Зображеного на картині історичного діяча називали

Рис. 31

- А «Самодержцем усієї Русі»
- Б «Руським батьком козацтва»
- В «Першим руським професором»
- Г «Некоронованим королем Русі»

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

20. Зображених на фото діячів об'єднує те, що вони були

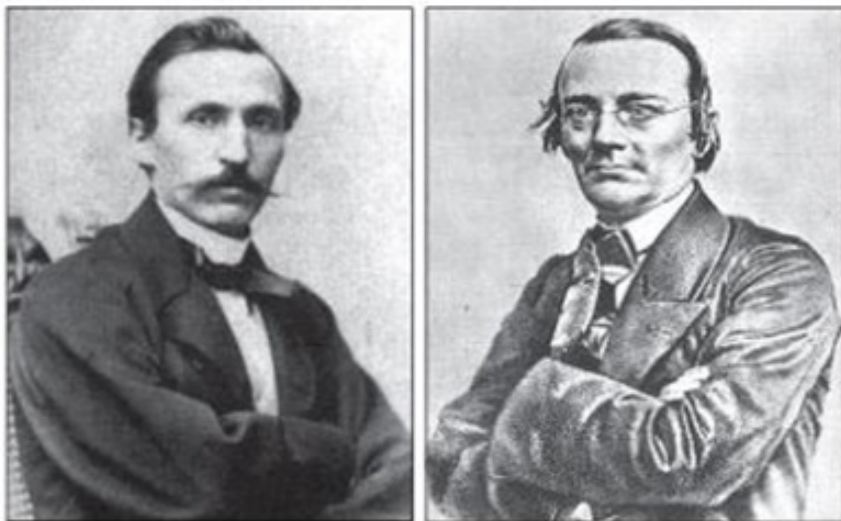

Рис. 32

- А учасниками Кирило-Мефодіївського братства
- Б авторами музики й тексту Державного Гімну України
- В видавцями громадсько-політичного журналу «Громада»
- Г засновниками Київського університету Святого Володимира

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

21. Газети, перші шпальти яких зображено на фото,

Рис. 33

А вийшли друком унаслідок революційних подій 1905–1907 рр.

Б опубліковані за ініціативи та коштом Є. Чикаленка

В є друкованими виданнями перших українських політичних партій

Г є першими українськомовними періодичними виданнями на українських землях

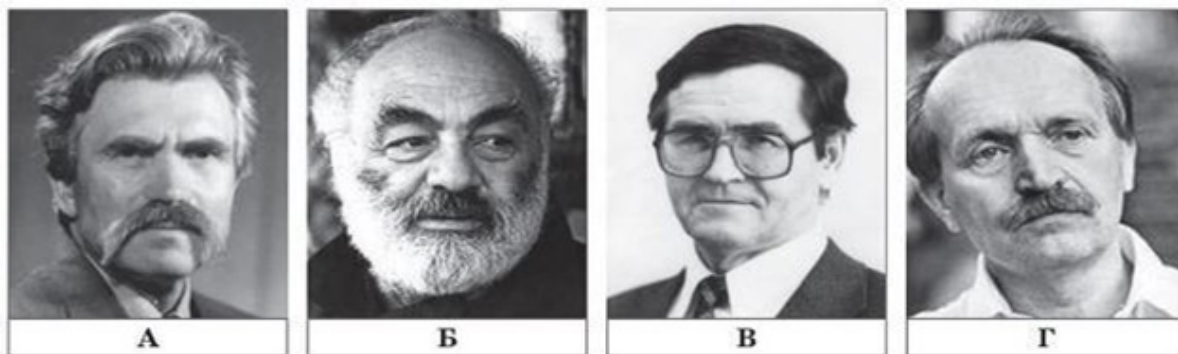
Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

22. Проаналізуйте фрагмент історичного документа та виконайте завдання до нього.

«...Відчувалася загальна потреба якогось “роз’яснення”, якогось виступу в цій справі [арештів]. Офіційні кола мовчали. Серед тих, хто багато в чому не погоджувався з офіційною національною політикою, не знайшлося кому виступити одверто, принципово й на всю широчінь питання. Тоді довелося взятися за цю справу мені. У вересні – грудні 1965 року я написав, а наприкінці того ж року надіслав на адресу Шелеста й Щербицького працю “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, у якій звинувачував КПРС і КПУ в антидемократизмі та проведенні жорсткої русифікації під виглядом інтернаціоналізму».

Хто із зображених на фото діячів є автором наведеного уривку документа?

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

Рис. 34

23. Усі зображені на фото політичні діячі були

А очільниками Організації українських націоналістів
 Б керівниками руху Опору в роки Другої світової війни
 В керівниками перших загонів Української повстанської армії
 Г жертвами терористичних актів, організованих радянськими органами держбезпеки

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

Рис. 35

24. Задекларовану на радянському плакаті мету досягали

«Відновимо й уведемо в дію за 1946–1950 рр. 5900 підприємств!»

А отриманням фінансової допомоги за «планом Маршалла»

Б використанням здебільшого власних ресурсів і репарацій

В упровадженні здобутків науково-технічної революції

Г відновленням механізмів ринкового регулювання економіки

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
---	---	---	---

--	--	--	--

Рис. 36

25. Карикатура, зображена на фото, акцентує увагу на ключовій проблемі

Рис. 37

А впровадження однієї з «надпрограм» М. Хрущова
 Б здійснення економічних «реформ О. Косигіна»
 В виконання Продовольчої програми Л. Брежнєва
 Г реалізації політики «перебудови» М. Горбачова

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г
☐	☐	☐	☐

25. Укажіть фото зразка сертифікатів, емісія яких в Україні призвела до роздержавлення економіки.

А

Рис. 38

Б

Рис. 39

В

Рис. 40

Г

Рис. 41

28. Установіть послідовність подій, зафіксованих на фото.

			
А	Б	В	Г
Рис. 42	Рис. 43	Рис. 44	Рис. 45

Позначте відповіді:

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

29. Укажіть факти біографії діяча, зображеного на фото:

Рис. 46

1 заснував мистецьке об'єднання «Березіль»
2 був членом спілки «Гарт» протягом 1923–1925 рр.
3 засуджений у справі «Спілки визволення України»
4 заклав основи монументального мистецтва в Україні
5 воював у лавах Армії УНР проти більшовиків протягом 1918–1919 рр.
6 автор збірки «Сині етюди», новели «Я (Романтика)»
7 фундатор національного кінематографу

Упишіть цифри:

--	--	--

30. На фото зображено портрети

Рис. 47

А засновників навчальних закладів
Б авторів козацьких літописів
В митрополитів православної церкви
Г фундаторів перших церковних братств

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

31. Зображений на рисунку історичний діяч був видавцем часопису

Рис. 48

А «Основа»
Б «Киевская старина»
В «Громада»
Г «Русалка Дністровая»

Позначте відповіді:

А	Б	В	Г

32. Яка з картин, зображених на фото, належить пензлю О. Мурашка?

Позначте відповіді:			
А	Б	В	Г

Рис. 49

33. Установіть послідовність гетьманування діячів, портрети яких зображено на фото.

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

Рис. 50

2.3. Особливості роботи з письмовими джерелами

Аналітичного ставлення до себе потребують завдання тесту на опрацювання вербальних, текстових джерел. Це найбільш звичний для учнів вид історичного матеріалу.

Джерела документальні – вид писемних джерел, що виникли в процесі діяльності різних державних, громадських чи приватних установ, організацій, підприємств тощо. Вони мають діловий, офіційний характер, різний зміст, усталену форму й формуляр окремих зразків. Це можуть бути законодавчі акти, організаційно-розпорядча документація установ, звіти, ділове листування, акти, довідки тощо.

Джерела вербальні – тип джерел, що фіксують інформацію в усній словесній формі. Найвідоміші з них – джерела лінгвістичні або пам'ятки мови – омоніми, топоніми, астроніми, зооніми тощо. Велику групу становлять пісенні джерела. Різновидом цього типу джерел є фонозаписи.

Джерела оповідні – рід усних та писемних джерел, особливістю яких є фіксація інформації про події та явища суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя у форматі розповіді в довільній формі (плач, повчання, похвала, подорожні записки тощо). Цінність цих джерел полягає в тому, що вони відтворюють складні процеси формування етносу, його мови, літератури, національної свідомості, героїзму боротьби за незалежність. Вони також інформують нас про ставлення їхніх авторів до відтворюваних в описах подій, а отже, і про світогляд їхніх авторів. Оповідні твори виникли в найдавніші часи у формі епосу, міфів, легенд, казок, переказів, пісень, дум тощо. Пізніше вони лягли в основу хронік, літописів, різноманітних історичних та літературних творів.

Джерела особового походження – рід пам'яток, кожна з яких створена окремою особою з приватних міркувань чи у зв'язку зі службовими потребами. До них належать особисті записки, мемуари (спогади), епістолярії, автобіографії, щоденники. Зазвичай у тестах використовуються уривки (фрагменти) з таких видів текстових джерел: погляд очевидця, свідчення учасника подій, газетне повідомлення, погляд історика-дослідника, офіційний документ. Необхідно пам'ятати, що завдання на супровід указаних джерел вимагають:

- атрибуцію самого джерела (наприклад, «Прочитайте уривок з історичного джерела та вкажіть його назву» тощо);
- атрибуцію подій, про яку йдеться в джерелі (наприклад, «Про яку подію йдеться в уривку з історичного джерела?» тощо);
- атрибуцію факту, про який ідеться в джерелі (наприклад, «Про якого діяча йдеться в уривку з історичного джерела?» тощо).

Алгоритмом виконання завдань на аналіз історичного джерела можуть бути такі кроки:

1. Уважно прочитайте запитання до запропонованого тексту та варіанти відповідей на нього.
2. З'ясуйте, що потрібно ідентифікувати: саме джерело, описану в ньому подію чи рік, коли вона відбулась, персонаж тощо.
3. У тексті джерела знайдіть слова, висловлювання (ключові слова), які дадуть можливість упізнати предмет ідентифікації. Проаналізуйте їх та узагальніть.
4. Оберіть запропонований варіант відповіді, переконавшись, що він не суперечить обраним ключовим словам. Зверніть увагу, що зазвичай у тексті джерела наведено не одне, а кілька ключових слів-маркерів, що дозволяють чітко визначити предмет ідентифікації.

Загальні правила, яких варто дотримуватися, аналізуючи документ:

1. *Шукаємо власні назви.* Як правило, усі цитати, які наводяться в тестах, ґрунтуються навколо назви або імені (назви міста, країни, річки, плем'я, місцевості, імені історичного діяча тощо).
2. *Шукаємо хронологічні прив'язки.* Це можуть бути конкретні роки, дати, місяці, пори року тощо. Знайшовши їх, ми одразу локалізуємо в часі події, про які йде мова.
3. *Виокремлюємо характерні риси епохи, діяча, події тощо.* Часто трапляються цитати, завдання до яких полягає у визначенні діяча або

події, про які йдеться в документі, а проте в ній немає власних назв або конкретної дати, але чітко виокремлюються риси, які характеризують епоху, діяча або подію.

Наведемо приклади типових завдань з використанням письмових джерел:

1. *«Ще не минуло місяця, як ми вдало перейшли кордон і вступили до лав Січі й уже вчора зіткнулися з наступом ворожого війська та прийняли нерівний бій. Сьогодні Сойм проголосив незалежність Карпатської України. Новообраний Президент відразу звернувся до Німеччини з проханням про взяття країни під охорону Рейху та недопущення захоплення її. Відповіді ще немає...»*

Цитований лист написано в:

А листопаді 1938 р.

Б березні 1939 р.

В серпні 1940 р.

Г червні 1941 р.

2. Проаналізуйте директиву керівнику Райхсміністерства в справах окупованих східних територій А. Розенберга: *«Цей мільйон нам конче потрібен протягом наступних чотирьох місяців. Від 15 березня ми встановили щоденні норми вивезення робітників до Райху: з генерального комісаріату “Білорусі” – 500 осіб, з райхскомісаріату “Україна” – 1 000 осіб... Від 1 квітня цього року щоденна квота має бути подвоєна...»*.

У зверненні йдеться про:

А «колабораціоністів»

Б «чорносвитників»

В «остарбайтерів»

Г «осадників»

3. Проаналізуйте уривок з історичного джерела:

«...Партійні організації не завжди враховують ту обставину, що останнім часом повернулося з місць ув'язнення значне число осіб реабілітованих або відбувших термін покарання. Серед них є особи, особливо із числа буржуазних націоналістів, які ідейно не роззброїлися. ЦК КПРС вимагає від партійних та радянських органів уживати рішучих заходів до тих, які намагаються відновити свою минулу антирадянську діяльність...»

Що стало передумовою появи цитованого документа?

А формування багатопартійності

Б зародження дисидентського руху

В виникнення руху «шістдесятників»

Г ліквідація Головного управління таборів (ГУТабу)

4. Кого стосуються події, описані літописцем?

«А було ж печенігів без числа. Виступив тоді він із города, приготував до бою дружину. Зійшлися вони на місці, де ото нині свята Софія стоїть, митрополія руська. І сталася січа люта, і ледве одолів він печенігів під вечір». Проаналізуйте фрагмент історичного документа та виконайте завдання до нього.

5. Яка пам'ятка давньоруської літератури містить такі настанови?

«...Паче всього – убогих не забувайте, годуйте й подавайте сироті... не дозволяйте сильним погубити людину... гордості не майте в серці і в умі. Старих шануй, як отця, а молодих – як братів. Лжі березися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло. А се вам основа всього: страх божий майте вище над усе...»

6. Увідповідніть рік ухвалення документа із цитатою з нього.

1991 р., 2. 1995 р., 3. 1996 р., 4. 2014 р.

А *«Підтверджуючи відданість України ідеалам та принципам, які є спільним надбанням європейських народів,...Верховна Рада України постановляє: Приєднатися від імені України до Статуту Ради Європи...»*

Б *«...Верховна Рада України постановляє: 1. Ввести в дію Закон України “Про Збройні сили України” з моменту його прийняття. 2. Доручити Кабінету Міністрів України розробити пропозиції щодо загальної структури Збройних сил України...»*

В *«Цим документом створюється асоціація між Україною та Союзом і його державами-членами... Цілями асоціації є: Сприяти поступовому зближенню Сторін..., поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС...»*

Г *«Верховна Рада Української РСР проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах...»*

Д *«...Верховна Рада України постановляє: ...Прийняти Конституцію України... Визнати такою, що втратила чинність, Конституцію України від 20 квітня 1978 року з наступними змінами й доповненнями...»*

7. Який уривок з історичного джерела стосується подій, відображених на картосхемі?

А *«Прийшли іноплеменники на Руську землю... А Ізяслав, і Святослав, і Всеволод вийшли супроти них на [річку] Альту... І побігли руські князі, і перемогли [половці]...»*

Б *«Половці пустошили багато й вернулись до Торчського. І знемагали люди в городі од голоду, і здалися ворогам. Половці ж, узявши город, запалили його вогнем...»*

В *«І коли приблизився Ігор до полків своїх, то поїхали [половці] навпоперек, і тут схопили його віддалі одного перестрілу од полку свого. І схоплений Ігор бачив брата свого Всеволода... і просив він душі своїй смерті, щоби не бачити загибелі брата свого...»*

Г *«Це був найзавзятіший з боїв: він тривав кілька днів, але татари нарешті стали переможцями; половці й русичі зазнали цілковитої поразки. Ті, які встали, урятувалися, дісталися Русі в найнещаснішому вигляді...»*

8. *«До Нашого відома дійшло, що за прикладом барської змови проти законної влади грішать вони через своє неучтво, а ще більше – через обман шайки розбишак, що вдають, нібито вони є частиною Нашого вірного низового Війська Запорозького...»*

Рис. 51

Ми вважаємо невідхильним обов'язком Нашої монаршої влади оберігати слушні бажання польської Речі Посполитої, з якою Ми є в союзі, тісній дружбі...»

У документі йдеться про події

А «Руїни»

Б «Паліївщини»

В «Коліївщини»

Г «Хмельниччини»

9. Установіть послідовність подій, відображених в уривках з історичних джерел.

А *«Після раптового вторгнення запорожців у табір Османа турками оволоділа паніка: сам Осман, який ще недавно думав, що немає нікого у світі могутнішого за нього, тепер на власні очі бачив усю хиткість свого становища...»*

Б *«Орда ж примчала з тилу, так їх змішала, що вони почали тікати, а ми гнали їх аж до Конотопа. Там же потрапили до неволі князь Львов, два Бутурліни; усі полковники, ротмістри, капітани або полягли на полі битви, або пішли в татарську неволю...»*

В *«За кілька днів після приєднання козацького головнокомандувача графа Мазепи до шведів князь Меншиков на чолі численного війська й артилерії пішов на Батурин, резиденцію гетьмана Мазепи... Здобувши місто силою, Меншиков віддав усе живе мечу та вогню...»*

Г *«Уся перша війна почалася через Чаплинського, який, попри те, що я мав привілей короля, відібрав у мене хутір, та ще мені погрожував смертю, і весь цей вогонь спалахнув через нього...»*

10. Проаналізуйте фрагмент історичного документа та виконайте завдання до нього.

«..Від нинішнього дня весь український національний табір виступає як одна цілісність, стає в одній оборонній і бойовій лаві, в одній суцільній фаланзі під назвою Українського Національно-Демократичного Об'єднання...

Для здійснення права нації [права самовизначення українського народу] УНДО змагатиметься всіма доцільними засобами, визнаючи лише ті акти й рішення, які створюють представники українського народу легально, відкидаючи всі акти насильства... УНДО обстоюватиме й розбудовуватиме єдиний український національний фронт, прагнучи до культурної, економічної й політичної спільності української нації...»

У якому році оприлюднено цитований документ?

А 1921 р.

Б 1925 р.

В 1929 р.

Г 1938 р.

Держава, у якій постала згадана в документі організація, – це

А Польща

Б Румунія

В Угорщина

Г Чехо-Словаччина

Згідно із цитованим документом «для здійснення права нації УНДО...» мала

А долучитися до політичного життя країни

Б обмежуватися лише культурницькою діяльністю

В вести підпільну збройну боротьбу проти чинної влади

Г пропагувати в суспільстві форми радянської державності

11. Укажіть історичне джерело, ілюстрацією до змісту якого може слугувати скульптурна композиція, зображена на фото.

А «Руська правда»

Б «Повчання дітям»

В «Повість минулих літ»

Г «Слово про Закон і Благодать»

Рис. 52

2.4. Підготовка учнів до роботи з картографічним матеріалом

Серед візуальних джерел, що використовуються в завданнях ЗНО з історії, учням трапляться також і картосхеми. Алгоритмом виконання цих завдань можуть бути такі кроки:

- визначаємо та узагальнюємо подану на картосхемі інформацію з позиції поставленого до неї запитання;
- установлюємо відповідність отриманої інформації з картосхеми з кожним запропонованим варіантом відповідей.

Проводячи роботу з картою, учитель повинен виходити з основного визначального положення, що історична карта є необхідним та дієвим способом наочного розкриття учням зв'язків історичного процесу. Знати карту – це не тільки знати її умовну пунктуацію, символіку, міста, кордони, річки тощо, але й бачити за цими знаками живу історичну дійсність, складність економічних, соціально-політичних і культурних взаємозв'язків. Навчитися читати карту – ось головне завдання, яким має керуватися вчитель історії, коли починає роботу з історичною картою.

Починаючи роботу з історичною картою, учитель повинен звернути особливу увагу на те, чи мають учні підготовчі навички роботи з картою, такі як:

- ознайомлення з назвою карти: учень має знати, що назва карти відбиває тему та її основний зміст; він повинен автоматично відбирати за назвою ті карти, які здатні надати матеріал для виконання поставленого завдання;
- ознайомлення з легендою карти: після відбору карти учень повинен ознайомитися з легендою, зрозуміти значення позначок;
- ознайомлення з масштабом карти: площі держав, відстані походів, протяжність торгівельних шляхів допомагають установити причини окремих історичних подій, тому учні повинні навчитися обчислювати їх;
- локалізації – обмежені місця або дії, пов'язані з певними подіями; локалізувати – показати об'єкт, визначити його просторове розташування, фізико-географічне положення, тобто його місце на земній поверхні.

Карта відповідної історичної епохи має вивішуватися на кожному уроці історії. Готуючись до уроку, учитель повинен старанно продумувати питання, пов'язані з картою, уважно розглядати її, а потім, використовуючи карту в бесіді з класом, дбати про те, щоб кожен учень мав змогу

гарно бачити та засвоювати показане. Перед демонстрацією вчитель дає словесний опис географічного розташування пункту чи рубежу, місця подій, спираючись на вже відомі орієнтири або звертаючись до фізичної карти. Визначивши словами місце знаходження об'єкта та показавши на карті, учитель записує назви на дошці, а учні знаходять цей об'єкт на карті підручника.

Поступово учні набувають умінь «читати» історичну карту, тобто бачити за її умовними позначеннями явища суспільного життя, знаходити лінії порівняння, установлювати синхронні зв'язки в тих чи інших процесах, виявляти результати розвитку цих процесів.

Починаючи знайомство з контурною картою, як і з історичною, слід звертати увагу на хронологічні межі періоду, який вона відображає. Навчання відбувається в декілька прийомів. Спочатку учні заповнюють контурні карти за допомогою настільних карт, потім – настінної, і, нарешті, – по пам'яті. Великої підготовки вимагає вміння наносити позначення під час викладання вчителем навчального матеріалу. На початковому етапі практичного навчання заповнення контурної карти використовуються заготовки на дошці двох картосхем, виконаних крейдою. Одна з них заповнена неправильно. Аналізуючи її в ході розповіді, учитель правильно заповнює другу картосхему.

Навчання розпочинається з найпростіших завдань: обвести кордон держави, написати її назву, а також назви міст, зазначити дати основних фактів. Потім учні порівнюють настільні та контурні карти; учаться відрізняти риси суші та моря, незалежно від того, який район земної поверхні зображено, а також незалежно від масштабу карти. Досить актуальним та ефективним засобом формування картографічних навичок є **картографічні ігри**. Наприклад:

1. **«Мовчанки»:** один учень мовчки демонструє об'єкт на карті, інший мовчки піднімає руку, виходить до дошки й пише назву об'єкта; хто з учнів промовить слово, вибуває з гри.
2. **«Розташуй із заходу на схід, з півночі на південь»:** учні записують назви об'єктів на папері й розташовують їх у правильній послідовності та відповідності; демонструють міста по карті, згадують пов'язані з ними події.
3. **«Четвертий зайвий»:** учням пропонуються назви міст та селищ, пов'язаних з певними подіями чи місцевостями. Учні повинні виключити зайве й назвати дати пов'язані з подіями:
А. Переяслав, **Ясси**, Корсунь, Біла Церква;
Б. фіни, Салоніки, **Рим**, Іракліон;
В. **Рига**, Москва, Астрахань, Казань.

У сучасному українському інформаційному просторі є безліч авторських ресурсів з картографічної роботи в підготовці до ЗНО з історії України. Автори використовують сучасні інтернет-платформи з метою створення якісного навчального продукту: презентацій, відеоуроків, «живих» інтерактивних картосхем, презентацій-вікторин, навчальних відео тощо.

Пропонуємо звернути увагу на історичні картографічні тренажери-презентації, що є актуальним та ефективним засобом актуалізації і закріплення знань за темами, або можуть використовуватися як підсумкова семестрова (річна) робота. Як приклад наведемо декілька авторських слайдів тренажера-репрезентації підготовки до ЗНО для учнів 10 та 11-х класів.

У якому році до складу УРСР увійшла територія, заштрихована на картосхемі?

- А 1939 р.
- Б 1940 р.
- В 1945 р.
- Г 1954 р.

Рис. 53

На картосхемі позначено лінію фронту часів Першої світової війни станом на:

- А. 1914 р.
- Б. 1915 р.
- В. 1916 р.
- Г. 1917 р.

Рис. 54

**Якою цифрою на картосхемі позначено
регіон, що увійшов до складу УРСР у
1954 році?**

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 4

Рис. 55

На картосхемі відображено перебіг подій:

А. Битви за Дніпро

Б. Умансько - Ботошанської операції

В. Київської оборонної операції

Г. Корсунь - Шевченківської операції

У якому році до складу УРСР увійшли території, заштриховані на картосхемі?

- А. 1938 р.
- Б. 1939 р.
- В. 1940 р.
- Г. 1941 р.

Рис. 57

Розгляньте картосхему та визначте назву державного утворення

- А) Карпатська Україна
- Б) ЗУНР
- В) УНР
- Г) Дистрикт Галичина

Рис. 58

Якою цифрою на картосхемі позначено регіон, що у другій половині XIX – на початку XX ст. став одним із центрів нафтодобування в Європі?

- А 1
- Б 2
- В 3
- Г 4

Рис. 59

На карті суцільною жирною лінією позначено територію

А) Поширення влади Генерального Секретаріату згідно з «Тимчасовою інструкцією...»

Б) Української Держави гетьмана П. Скоропадського

В) Української Народної Республіки за III Універсалом УЦР

Г) Української Соціалістичної Радянської Республіки

Рис. 60

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ

За сучасних умов інформаційного суспільства значної актуальності стали набувати педагогічні технології розвитку творчих якостей особистості, однією з яких є дослідницька, що безпосередньо впливає на зміст і характер викладання історії, змінює вимоги до рівня підготовки випускників, їхнього творчого розвитку, умінь та навичок. Сучасний випускник має не лише володіти певним обсягом фундаментальних знань, але й бути здатним самостійно, критично мислити, аргументовано відстоювати свою точку зору, самостійно аналізувати явища й процеси суспільного життя у зв'язках і суперечностях, знаходити інформацію про життя людей у минулому, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її, формулювати, висловлювати та обстоювати власну думку, робити вибір і пояснювати позицію, вести дискусію з історичної проблеми, розмірковувати, спілкуватися та співпрацювати в навчанні.

Ілюстративний матеріал. До унікальних джерел, які несуть багато інформації, належить плакат, карикатура та реклама. В останній час їх часто використовують автори підручників та посібників з історії. Ілюстративні джерела несуть важливу, своєрідну інформацію про епоху, часом доповнюючи текстову інформацію, а часом виступають і самостійним історичним джерелом, але слід пам'ятати, що ці джерела не можуть бути використані для точної кількісної характеристики процесів історичного розвитку, а допомагають виявити їхні основні тенденції.

Учителям-гуманітаріям важливо розуміти, як практично реалізувати завдання медіаосвіти та навчати учнів критично мислити. Найефективніше застосовувати під час роботи візуальні й аудіовізуальні медіапродукти, бо учні з цікавістю сприймають кольорові зображення, дивляться відео, працюють в інтернеті. Для виконання практичних завдань можна використовувати різні онлайн-сервіси. Це дає змогу формувати ключові компетентності Нової української школи – інформаційно-цифрову та вміння навчатися протягом життя. Пропонуємо такі поради щодо використання ілюстративного матеріалу на уроках історії:

- використовуйте ілюстрації для роботи з медіатекстами,
- застосовуйте традиційні прийоми роботи, коли діти мають дібрати та проаналізувати зображення: карикатуру, плакат, фотографію до певної теми — та описати його за схемою,
- демонструйте власні колекції ілюстрацій або ті, які дібрали учні,
- за допомогою ілюстративного матеріалу проводьте практичні роботи з аналізування історичних подій та їх висвітлення в агітаційних матеріалах,
- організуйте пошук зайвих зображень із запропонованого ряду візуальних джерел з теми й кількох зображень, що не відповідають заданій темі,
- покажіть учням, як користуватися пошуком зображень у Google, щоб вони навчилися критично добирати необхідну інформацію в інтернеті.

Як приклад роботи з ілюстративним матеріалом наведемо особливості використання на уроках історії карикатури. Ми вже зверталися до цього історичного джерела раніше. Карикатура має певні специфічні тонкощі: її потрібно аналізувати більш ретельно (ніж плакати й рекламу) і в комплексі з іншими джерелами, оскільки за своєю природою і суттю вона не може бути об'єктивним джерелом. Карикатура має символічний і прихований сенс, містить іронічну та сатиричну складову частину. Наприклад, хрестоматійним символом у карикатурному жанрі став «російський ведмідь». Ведмідь відноситься до низки стійких символів Росії, таких як мороз, Сибір, деспотизм, ікра, горілка, балалайка, а в новітній час – балет, «matrioshka», автомат Калашникова та корупція. Водночас саме ведмідь став найзрозумілішим і затребуваним атрибутом Росії для західної свідомості. Найчастіше символ ведмеда використовують для позначення Росії в західних країнах, особливо Британії, і не завжди в позитивному значенні: іноді це порівняння має на увазі, що Росія – це «велика, незграбна й жорстока» країна, але образ «російського ведмеда»

в карикатурах із часом змінювався, у чому можна переконатися на прикладі німецьких карикатур XIX–XX ст. Карикатура 1914 р. «Для нашого звіринця» присвячена початку Першої світової війни. На ній піхотинці з Австрії і Німеччини ведуть приборканого російського ведмедя. Між ніг у ведмедя – «жалюгідна» Сербія (рис. 61). Або карикатура 1855 р., на якій покусаний «турецькими бджолами» в Кримській війні ведмідь викликає не лише злорадність, але й жалість (рис. 62).

Рис. 61

Рис. 62

Аналізуючи російські карикатури часів Першої світової війни (рис. 63–64), пропонуємо такі завдання для учнів:

- Чи був об'єктивним художник, створюючи карикатуру?
- Які ідеї автор втілює у малюнку?
- Чиї інтереси вони відображали?
- Чи відповідають ці ідеї даним іншим джерел з історії Першої світової війни?
- Як інформація, отримана під час аналізу карикатури, співвідноситься з іншими історичними джерелами?

Фотоальбоми. Ефективним методом вивчення історії є використання фотодокументів: буде доречно залучати учнів до фотографування і створення фотоальбомів. З метою поєднання цього заняття з вивченням суспільствознавчих дисциплін запропонуйте фотографувати пам'ятні місця та пейзажі нашої країни чи інших країн під час подорожей. Також спонукайте дітей робити портретні фото відомих земляків. Потім використовуйте їхні роботи під час уроків-фотоальбомів, де кожна подія, яку вони вивчатимуть з історії певної країни, буде проілюстрована у фотографіях. До того ж автори фото залюбки прокоментують їх відповідно до теми уроку. Робота з такими джерелами «олюднює» історію як навчальний предмет, робить її близькою учням. Під час роботи з фото на уроках з метою привернення уваги дітей до певних елементів медіатексту обробляйте зображення в онлайн-сервісах для додавання інтерактивних міток. До мітки можна додавати текст-пояснення, посилання, тести. Такі елементи на фото дають змогу дітям під час уроків більш усвідомлено сприймати медіатекст. Популярною практикою є самостійне створення інтерактивних колажів з поєднанням кількох зображень або застосування сервісу для онлайн-пазлів. Після роботи дітей в он-

лайн-сервісах необхідно обов'язково обговорити з ними інформацію, яку містить у собі той чи той візуальний продукт. Також доречно пропонувати учням подібні короткі завдання під час онлайн-вікторин у соціальних мережах.

Рис. 63

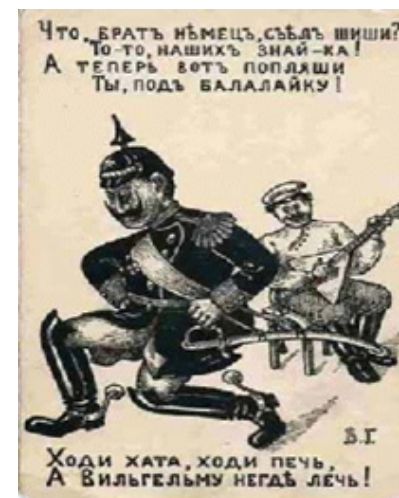

Рис. 64

Мотиватори та демотиватори. Запропонуйте учням нетрадиційне творче завдання – створити мотиватори або демотиватори. *Мотиватор* – це зображення, яке стимулює до якоїсь дії. Термін «мотиватор» походить від слів мотивувати, мотивація, мотив. *Демотиватор* – постер, що містить зображення та коментар до нього. Демотиватор викликає в людини певні емоції або філософські роздуми й примушує поглянути на конкретне питання під новим кутом зору. Саме оригінальністю і неординарністю пояснюється їхня популярність. З метою поєднання мотиваційного тексту з ілюстрацією порадьте учням зручний і простий сервіс despair.com, яким може користуватися без особливих інструкцій для створення мотиваторів та демотиваторів і наймолодший школяр.

Не менш цікавим завданням для дітей є створення **інтернет-мемів** і **фотожаб** на історичні теми. *Інтернет-мем* – зображення, явище, відео або текст, який поширюється через інтернет та набуває популярності в короткий проміжок часу, а згодом швидко її втрачає. Як приклад – нетиповий жарт, обмовка політика, карикатура, жест, коротке відео, курйозної ситуації. Найбільша небезпека для вчителя історії – зробити свій предмет нудним, адже історію учні не повинні сприймати як щось чорно-біле, нецікаве та неживе. А якщо використати інтернет-меми для пожвавлення звичайного уроку історії? Вони, з одного боку, можуть містити інформацію з програми, а з іншого – стимулюватимуть цікавість до історії та всього, що з нею пов'язане. Учні обожають створювати меми та викладати їх у соціальних мережах. Для цього стануть у пригоді онлайн-сервіси: https://www.canva.com/uk_ua/ та memok.net, за допомогою яких можна створювати меми, завантажуючи зображення з комп'ютера, користуватись бібліотекою найчастіше затребуваних і відомих зображень із соціальних мереж. Наведемо приклади популярних історичних мемів із соціальних мереж:

Рис. 65

Рис. 66

6 переваг використання мемів на уроці історії:

1. Мемі – це гумор, а гумор дозволяє розслабитись. Психологи всього світу стверджують, що навіть про найсерйозніші речі треба говорити з усмішкою. А що може бути серйознішим за тисячолітню історію людства? Саме сміх і позитивні емоції дозволять дітям розслабитися та зарядитися енергією для сприйняття матеріалу.

Рис. 67

Рис. 68

Рис. 69

Рис. 70

Рис. 71

2. *Правильний інтернет-мем підвищить цікавість до предмета.* Історію творять живі люди. І саме з них та їхніх учинків варто іноді посміятися. Сміх «згладжує» кути, перетворює вивчення минулого на яскраву мандрівку. А цікавість своєю чергою може підштовхнути учнів до серйознішого та детальнішого вивчення історії, адже, зацікавившись, ми починаємо розслідувати, збирати інформацію та аналізувати її. Завдяки яскравим та влучним інтернет-мемам учні вдосконалюють уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки та навчаються з різних ракурсів дивитися на життя. Будьте певні, що згодом частина дітей почне самостійно створювати меми й це допоможе зануритися в історію «з головою».
3. *Меми – це дотепні загадки, які розвивають пам'ять та увагу.* Одна з особливостей мему в тому, що він зазвичай не несе точної інформації, а навпаки – своєю провокативністю спонукає до її пошуків. Учені довели, що самостійно здобуті знання краще запам'ятовуються, а спосіб їх пошуку та аналізу залишається у свідомості надовго. Меми здебільшого не варто сприймати буквально. Їх слід назвати такими собі «модернізованими ребусами», у яких кожна дрібниця має свій підтекст. Це чудово розвиває спостережливість та зорову пам'ять.
4. *Розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей.* Меми не варто дивитися або читати, їх треба розуміти. Для того щоб зрозуміти такий «ребус», а тим паче зробити його власноруч, треба мати розвинені аналітичні здібності. Крім того, бажано добре орієнтуватися в навчальному матеріалі, знати факти та біографії історичних особистостей. Мем – це інша точка зору. Він допомагає дітям усвідомити, що є історичні факти, а є декілька їхніх оцінок. Є тисячі історичних явищ і процесів, ставлення до яких не може бути однозначним. Також меми «чіпляють» своєю провокативністю та спонукають детальніше розбиратися в конкретному питанні.
5. *Обмін інтернет-мемами покращує навчальну комунікацію між учнями.* Гарними мемами хочеться поділитися з іншими. І завдяки такій комунікації між дітьми певний аспект навчального матеріалу буде передаватися учнівською аудиторією. Водночас учні стають ретрансляторами інформації, а значить – відчувають відповідальність за популяризацію мему та коректність його змісту. Також інтернет-мем

сприяє покращенню комунікації (особливо неформальної) між учнями та вчителем. Учні можуть створювати власні меми та демонструвати їх педагогу. Погодьтеся: щирий сміх учителя з приводу якісного історичного мему є для дитини гарною мотивацією для подальшого вивчення історії.

6. *Робота з інтернет-мемами сприяє розвитку креативного мислення та емоційного інтелекту.* Для того щоб придумати дійсно «влучний» мем, замало лише знання фактів. Потрібна неабияка фантазія, уміння передати через зображення та декілька слів значний обсяг інформації. Крім того, мем має викликати емоції та почуття, адже емоційно забарвлена інформація краще запам'ятовується, а діти починають глибше розуміти різницю між хорошим та поганим.

Учні залюбки створюють яскраві образи та в такий спосіб передають історичну інформацію. Крім того, під час виконання завдань розвивається творчість і формується медійна культура та інформаційна компетентність. Не бійтесь використовувати меми під час уроків історії. Вони обов'язково допоможуть зосередити увагу, зроблять заняття цікавішими та ефективнішими, але пам'ятайте про обмеження:

- не варто зловживати мемами;
- використовувати їх треба коректно, у відповідний момент;
- уникати використання мемів «на межі дозволеного»;
- використовувати не лише для розваги, а насамперед для вдосконалення процесу навчання.

К'юар-коди. Хоч раз вам доводилося сканувати к'юар-код? Як правило, його задачі зовсім не стосувалися освітнього процесу. Ви просто скануєте зображення за допомогою планшета чи телефона – і вже за мить переходите на зашифровану сторінку чи сайт, але цей метричний код можна активно використовувати в навчанні. Активізуйте учнів до генерування тематичних к'юар-кодів. Візуальний медіатекст, створений за допомогою спеціальної програми, привнесе в урок інтригу. До того ж у більшості учнів у смартфонах установлені мобільні додатки на зчитування к'юар-кодів. Задля генерації тематичного к'юар-коду порадьте учням онлайн-сервіс generator-online.com або мобільні додатки.

Пропонуємо поради щодо використання кодів на уроках історії:

1. *К'юар-код як елемент квест-уроку.* Організуйте пошукову роботу в межах уроку – квесту чи певного заходу. Розмістіть запитання в класній кімнаті, школі, на подвір'ї. Усі запитання потребують конкретних відповідей і їхні варіанти необхідно розмістити на тому ж аркуші поряд з к'юар-кодами. Лише правильна відповідь дозволить перейти до наступного запитання, неправильна – змусить повернутися до певного етапу.
2. *К'юар-коди в ігровому форматі роботи.* Розробіть ігри з роздавальними матеріалами, де учні самостійно зможуть перевірити якість виконаної роботи. Додайте половину к'юар-коду на бланку із запитанням, а іншу половину – на бланку із відповідями. Для того щоб зчитати інформацію, потрібно поєднати дві частини коду. Якщо учень обрав неправильний варіант, то зчитування не відбудеться. Це прекрасний варіант роботи для самоконтролю.
3. *Інструмент для прискорення поширення інформації.* Використовуючи коди, ви зможете надавати швидкий доступ на посилання до навчальних статей, сторінок та сайтів, які допоможуть розкрити ту чи іншу тему.
4. *Інструмент звітності роботи школярів.* Навчіть школярів створювати к'юар-коди – і ви забудете про те, що потрібно носити за собою кипи рефератів чи зберігати низку посилань на учнівські роботи, якщо ті виконувалися в мережі. Це універсальний спосіб контролю за виконанням групової чи індивідуальної роботи. Отримайте посилання на YouTube, Dropbox чи Google Drive у форматі коду та перегляньте документ зі свого смартфона хоч у дорозі, хоч на перерві.
5. *Елемент домашнього завдання.* Додайте к'юар-код у домашнє завдання. За ним може бути сховане посилання на додаткові матеріали, презентації чи конспект до уроку, що дуже допоможе учням, які відстали в роботі. Також у такий спосіб ви можете записати та надати

відео, за яким діти пригадають матеріал з попередньої теми.

6. *Додатковий інструмент для опрацювання літератури.* Попросіть учнів написати відгук про історичний документ чи записати короткий відеоролик-враження. Посилання зашифруйте в к'юар-код та розмістіть на тематичному стенді. Так учні дізнаються враження один одного про документ, а ви зможете проконтролювати темп та масштаб виконання завдання.

Ментальні карти («карти розуму»). Під терміном «mind-maps» (майнд-мапи), який може перекладатися як «ментальні карти», «інтелект-карти», «карти розуму», «карти мислення», «карти пам'яті» розуміється структурована, логічно-впорядкована інформація, що зображена в графічному форматі інтерактивної блок-схеми. Вона ілюструє зв'язки між поняттями, частинами й складниками розглядуваної проблеми чи теми. Сутність побудови ментальної карти полягає в тому, щоб за допомогою зрозумілих символів, образів, об'єктів, асоціацій, якими мислить людина, наочно зобразити цілісну картину знань про предмет вивчення, розгляду. Мета створення карт може бути різною: запам'ятовування складного матеріалу, передача інформації, розкриття для себе якогось питання. Їх можна використовувати як на уроці для пояснення матеріалу, так і для підготовки до контрольної або самостійної роботи або під час складання іспитів. Необхідно зазначити й підвищений рівень інтересу школярів до такого виду роботи. Окрім того, методика дозволяє залучити до роботи учнів з різним рівнем знань, умінь та навичок. Позитивним моментом методики є те, що вона дозволяє самореалізуватися кожному учню, відобразити його власні знання і потреби, розкрити свої здібності. Цей вид роботи утворює міжпредметні зв'язки, актуалізує набуті знання, уміння і навички, навчає раціонально мислити, чітко сортувати, опрацьовувати та повторювати інформацію, бачити логічні зв'язки між окремими елементами системи, аналізувати вже наявні та синтезувати нові знання. Головною особливістю є те, що карта інтерактивна. Учитель під час пояснення не відкриває всю карту, а в потрібний момент відкриває і закриває гілки, що є дуже зручним способом. У процесі виконання завдань учні вивчають прийоми структурування навчального матеріалу, наприклад, окремої теми курсу історії, що сприяє підходу в стилі мозкового штурму. Одночасно відбувається структурування наявних в учнів знань з обраної теми. У них виробляються вміння підготовки навчального матеріалу для пояснення. Така робота дозволяє поліпшувати самостійну роботу учнів, формувати в них уміння працювати з навчальною й науковою літературою. «Карти розуму» ідеально підходять для використання в освітніх закладах, можуть бути застосовані до будь-яких видів завдань, активно залучаючи учнів різного віку до творчого мислення, організації та вирішення різних проблем. Гнучкість «карт розуму» дозволяє розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть використовуватися для всього класу, групи або індивідуально.

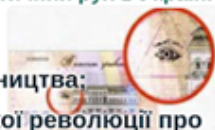
Визначимо можливості «карт розуму», що дозволяють:

- поліпшити пам'ять, нагадати факти, слова й образи;
- генерувати ідеї;
- надихнути на пошук рішення;
- продемонструвати концепції і діаграми;
- аналізувати результати або події;
- структурувати творчі роботи;
- підсумовувати інформацію;
- організувати взаємодію між учнями в груповій роботі або рольових іграх.

Крім ознайомлення учнів з теорією навчального матеріалу з історії, учитель може використовувати ментальні карти у вирішенні практичних завдань, роблячи процес навчання легшим і приємнішим. Ментальні карти сприймаються краще, ніж звичайні схеми, графіки, таблиці, тексти, тому що вони краще відповідають структурі людського мислення – асоціативного, ієрархічного та візуального.

Вплив європейських революційних ідей на суспільно-політичний рух в Україні

- ідеї Просвітництва;
- ідеї Французької революції про свободу, рівність і братерство;
- проголошення в Іспанії, Італії, Португалії конституцій, що обмежували королівську владу
- повстання в Греції за незалежність;
- закордонний похід російської армії

Тема уроку: Масонство і декабристи в Україні.
Польський визвольний рух

Конституція Північного товариства

- конституційна монархія;
- федеративний устрій держави;
- щодо України: утворення Української, Чорноморської, Бузької держави із центрами в Харкові, Одесі й Києві.

«Руська правда» Південного товариства

- скасування кріпацтва;
- перетворення всіх селян на рівноправних громадян;
- недоторканість приватної власності;
- Росія - республіка;
- право на самовизначення лише для польського народу

Товариство об'єднаних слов'ян

- боротьба проти самодержавства та кріпацтва;
- визволення слов'янських народів;
- створення федеративного союзу слов'янських народів

29 грудня 1825 – 3 січня 1826 – повстання Чернігівського полку

- гурток у Харківському університеті – шляхи зміни суспільно-політичного ладу Російської держави;
- гімназія вищих наук у Ніжині

МАСОНСТВО В УКРАЇНІ

Масонство – різновид суспільного руху (від англ. – mason – каменярь, муляр; фр. francmaçonnerie – вільномулярство) сповідували ідею Бога – Великого Майстра Всесвіту, про єдину людську спільноту: «Весь світ – це одна велика республіка, де всі народи – одна сім'я».

Національна свідомість української інтелігенції

Українське масонство – ідея слов'янської федерації, у якій українці були б рівними серед рівних.

- «Любов до істини» - 20 осіб, у тому числі І.Котляревський

«Малоросійське товариство» (Полтавська губернія):

- державна незалежність України;
- розвиток національної культури;
- скасування кріпосництва;
- запровадження європейських форм державного устрою

Польське повстання 1830-1831 рр.
Мета – відродження державності Польщі.

Наслідки:

- розгром повстання;
- масове зросійщення Правобережної України;
- 1834 р.- відкриття Київського університету, який перетворився в центр відродження української культури;
- поліпшення становища населення Правобережної України

Волелюбні ідеї в навчальних закладах:

Рис. 72

Традиційна інтелект-карта на аркуші паперу складається з декількох елементів. У центрі розташовується опис головної мети або поставленої проблеми. Зазвичай вона полягає в зображенні певної геометричної фігури, наприклад, овала або прямокутника. Від цього центрального елемента відходять гілки до першого рівня розділів карти. Зазвичай, це головні аспекти поставленої задачі. Від цих розділів відходять гілки до більш дрібних підрозділів. Усі елементи позначаються ключовими словами, символами й короткими описами (рис. 72). «

Під час уроків історії бажано практикувати самостійне або групове створення ментальних карт. Учні повинні засвоїти, що зображення на них – це теж візуальне джерело інформації. Оформлювати ментальні карти можна як на аркушах паперу, так і в спеціальних сервісах. Доцільно запропонувати дітям попрацювати в онлайн-сервісі mindmeister.com. Працювати з Mindmeister дуже просто та зручно. Побудовані гілки можна перетягувати з одного краю в інший, видаляти, змінювати колір і додавати деякі піктограми. Для того щоб побудовані карти були точними, у розпорядження користувача надані можливості зміни масштабу (карту можна зменшувати й збільшувати одним натисканням миші). Окрім того, можна включати й відключати лінійку (як на креслярських аркушах). Утворені схеми, або «карти знань» дають змогу вчителю систематизувати інформацію після роботи з дітьми над певним розділом та подати її у вигляді опорного конспекту. Також генеруйте самі й пропонуйте дітям створювати ментальні карти в спеціальних програмах, у яких можна додавати посилання на сторонні ресурси, зокрема на відео- або аудіофайли.

Відеофайли. Перегляд відеофайлів – одне з найбажаніших занять для учнів. Ще до появи технології мультимедіа експерти з маркетингу за результатами численних експериментів виявили залежність між методом засвоєння матеріалу й здатністю відтворити здобуті знання через деякий час. Якщо матеріал подавали у звуковому вигляді, то людина запам'ятовувала близько 1/4 інформації, якщо візуально – близько 1/3, а при комбінуванні впливу (зорового та слухового) запам'ятовування підвищувалося до 1/2.

До навчальних відеоматеріалів слід віднести телеекскурсії до музеїв, виставок, меморіальних історичних пам'ятників, телевізійні передачі про окремі історичні події чи проблеми. Як правило, ці матеріали записують викладачі на електронні носії інформації для демонстрації учням на уроці. Основна проблема, що постає в цьому випадку перед учителем дуже часто, – це невідповідність використовуваного на уроці відеоматеріалу чинній навчальній програмі. З метою вирішення цієї проблеми вчитель повинен розчленовувати демонстрацію на кілька фрагментів, забезпечуючи порційну подачу матеріалу й перевіряти, як учні засвоюють зміст.

Інша проблема навчальних відеоматеріалів цього типу – це пасивність учнів, адже будь-які навчальні відеоматеріали супроводжуються коментарями їхніх творців, що мають оцінні судження, узагальнення, порівняння та висновки. Учнім потрібно лише їх відтворити. Здебільшого навчальні відеоматеріали використовують як самостійне джерело інформації і нових фактів. Під час уроку їм належить основне змістовне навантаження, а викладач на деякий час поступається своїм місцем відеофільмові. Перш ніж використати навчальні відеоматеріали на уроці вчителю слід:

- у вступному слові підготувати учнів до активного й більш повного сприйняття змісту пропонованого відео;
- шляхом бесіди встановити з учнями зв'язок між відеоматеріалом і досліджуваною темою;
- звернути увагу школярів на головні питання, що знайдуть своє висвітлення в навчальному відеофільмі;
- ознайомити учнів із загальною схемою відеофільму, не розкриваючи його змісту;
- попередньо пояснити найбільш складні місця.

Перегляд будь-якого навчального відео повинен закінчуватися обговоренням побаченого. Цікавим варіантом обговорення відео може бути дискусія, головне питання якої було сформульоване на початку перегляду. Перегляд навчальних відеоматеріалів у жодному разі не повинен перетворитися на кіносеанс. Максимальний час, який слід відводити на перегляд відеоматеріалів, не повинен перевищувати 15 хв. У виняткових

випадках він може бути збільшений до 20 хв. Часто 3-хвилинний фрагмент у навчальний елемент набагато корисніший та ефективніший, ніж перевантажений інформацією цілісний відеофільм.

До цього типу відеоматеріалів слід віднести інтерв'ю, відеохроніку тощо. Майже кожен сьогодинішній програмово-педагогічний засіб з історії має відповідний розділ, у якому вчитель зможе знайти відповідну колекцію відеосюжетів. Можна запропонувати учням прибрати звук у відео та озвучити «німе» кіно з використанням власного медіатексту. Дайте дітям завдання створити текст, «примірявши» різні позиції, як-то політичних противників або представників різних історичних епох.

Документальне відео може бути учням історичним джерелом. Ми вважаємо, що робота з такими матеріалами має складатись із конкретних етапів:

1. Опис:

- опишіть, що ви побачили, переглядаючи відеосюжет, особливу увагу звертайте на деталі;
- зверніть увагу, які об'єкти потрапили на передній план, а які залишилися на другому;
- що робили, чим займалися люди, які потрапили в об'єктиві кінокамери?
- якщо центральною фігурою сюжету є відомий історичний діяч, спробуйте описати його зовнішність; зверніть увагу на рухи, вираз його обличчя;
- які деталі переглянутого сюжету найбільше вам запам'яталися, чому?

2. Інтерпретація:

- з історією якої країни пов'язаний переглянутий вами відеосюжет, на підставі чого ви зробили такий висновок?
- до якого періоду можна віднести зняті кадри, обґрунтуйте свої міркування;
- чи змінилося ваше уявлення про історичні події після перегляду відеосюжету? Якщо змінилося, то що саме й чому?
- що нового ви дізналися про історичні події, які були відомі вам з вивченого матеріалу?
- які емоції і почуття відтворив кінооператор? Чому саме ці події зацікавили його передусім?
- з якою метою і для якої аудиторії знято відеосюжет?
- у якому контексті створювалося відео?
- якою ви уявляєте собі психологічну атмосферу історичної події, зняту кінооператором?

Учитель може використати на одному уроці декілька відеофрагментів і створити відеоурок, застосувачи для цього програму Power Point. Останнім часом спостерігаємо навіть виникнення цілої педагогічної технології використання презентацій на уроці історії. Вбудувавши відеофрагменти в презентацію, учитель отримує створені власними зусиллями навчальні відеоматеріали, які можуть супроводжуватися текстовими коментарями чи звуковим закадровим текстом. Звуковий та фільмовий об'єкти можна налагодити так, щоб вони працювали автоматично під час перегляду слайду або активації кнопкою миші. Такий мультимедійний продукт буде повністю відповідати педагогічним запитам самого вчителя, а це особливо важливо, якщо уважно придивитися до мультимедійних програм, що пропонуються в наших інтернет-магазинах, які здебільшого не мають чіткого навчального призначення. Застосовуйте під час уроків прийом «стоп-кадр», коли діти переглядатимуть фрагменти художніх фільмів на історичну тематику. Учням буде цікаво, уже знаючи хід історичних подій, спрогнозувати сюжет художньої стрічки. Завершити таку роботу можна порівнянням опису події в підручнику, тексту художнього твору та екранізації. Це дасть змогу учням зрозуміти, що сценарист відтворює історичні події відповідно до авторського задуму. Також запропонуйте їм написати уривок власного сценарію до художнього або документального фільму. Ефективно працювати з готовими фрагментами фільмів учні можуть і вдома, якщо вчитель підготує

для них інтерактивні відео із запитаннями, посиланнями на сторонні ресурси або тестами. Для такої роботи є кілька сервісів. Найвдаліший vizia.co, що дає змогу зібрати в один файл, проаналізувати їхні відповіді й одержати зворотний зв'язок. Розвиваючи креативність дітей, варто залучати їх до створення власної анімації.

Своєрідним «клондайком» історичних авторських навчальних та художніх відео є платформа YouTube. Пропонуємо розглянути приклади найпоширеніших відеоканалів.

1. Канал «Українська історія» пропонує велику кількість навчальних відеопроєктів на історичну тематику. Наприклад, проєкт «Країна. Історія українських земель» представляє собою цикл навчально-освітніх фільмів, присвячених історії України. Цикл «Невідома Україна» яскраво, переконливо й дохідливо подає відзняту кіномонографію з історії України. Вона однаково цікава й школяру, і пересічному глядачеві, і професійним історикам. Проєкт «Обличчя української історії» представляє цикл відео про видатних українців, що формують обличчя української історії.
2. Канал «1+1» пропонує безліч дійсно якісних історичних відеопроєктів. Наприклад, «Україна. Повернення своєї історії» – документальний фільм-дослідження. Історичний детектив «Таємниці Великих Українців» – сучасний історико-документальний цикл розслідувань та досліджень, присвячений відомим постатям вітчизняної історії. Творці проєкту залучили близько 150 експертів з України та світу, об'їздили 9 країн та знайшли цікаві факти, які зараз дозволяють нам відкрити історію наново. У 8-серійному проєкті ти дізнаєшся більше про життя Симона Петлюри, Андрія Шептицького, Михайла Грушевського, Данила Галицького, Роксолани, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Анни Київської тощо.
3. Канал імені Т. Г. Шевченка має масштабний архів відео з історії України. Наприклад, «Історія України за 10 хвилин», «Як Русь стала Україною» тощо.
4. На каналі «ZNOUA» викладачі розбирають усі теми, які зустрічаються в ЗНО з історії України. Після перегляду відео учні зможуть добре орієнтуватись в усіх темах і скласти ЗНО з історії України успішно.

Інсценізації та кліпи. Залучіть учнів до роботи з аудіофайлами: запропонуйте інсценізувати історичну пісню. Це завдання залюбки виконують учні 5–7 класів. Старшокласникам, які більш обізнані з інформаційними технологіями, запропонуйте під час уроку виконати вправу «Кліпмейкери», де слід створити відеоряд до музичного твору. Учителю заздалегідь має підготувати презентацію на Google Диску, а групи учнів у режимі реального часу з комп'ютерів або мобільних телефонів – дібрати в інтернеті ілюстрації відповідно до змісту пісні. Насамкінець учні мають завантажити презентацію на свій комп'ютер і перетворити її на відеофайл. Так «кліп» буде завершено.

Онлайн-дошки. Використання наочних засобів робить навчання більш доступним і легким для засвоєння. Це особливо актуально для уроків, що проводяться онлайн, що своєю чергою вимагає суттєвої переробки й зміни традиційних наочних засобів навчання. Вони повинні стати динамічними, інтерактивними та мультимедійними. У зв'язку із цим особливий інтерес викликає комп'ютерна візуалізація навчальної інформації. Уявімо, що ви проводите заняття / тренінг / урок / вебінар у Zoom чи записуєте навчальне відео, чому б не скористатися мережевим ресурсом для спільної роботи зі створення й редагування документів і зображень, спілкування в реальному часі – онлайн-дошкою. Пропонуємо вам огляд віртуальних інтерактивних дощок як принципово нового інструменту для навчання, завдяки якому можливе поєднання тексту, зображення, відео- й аудіоматеріалу на одному майданчику. Цей огляд включає в себе платні та безкоштовні сервіси, доступні з реєстрацією та без, які адаптовані для навчання та спільної роботи.

1. **Twiddla** – онлайн-дошка, призначена для спільної роботи. Дозволяє розміщувати текст (розмір літер, вирівнювати текст, виділяти його жирним, курсивом), ілюстрації, математичні формули; геометричні параметри; вбудовувати документи, віджети та html-код; спілкуватися за допомогою чату та звуку. Є можливість спільного перегляду вебсайтів у режимі онлайн (рис. 73).

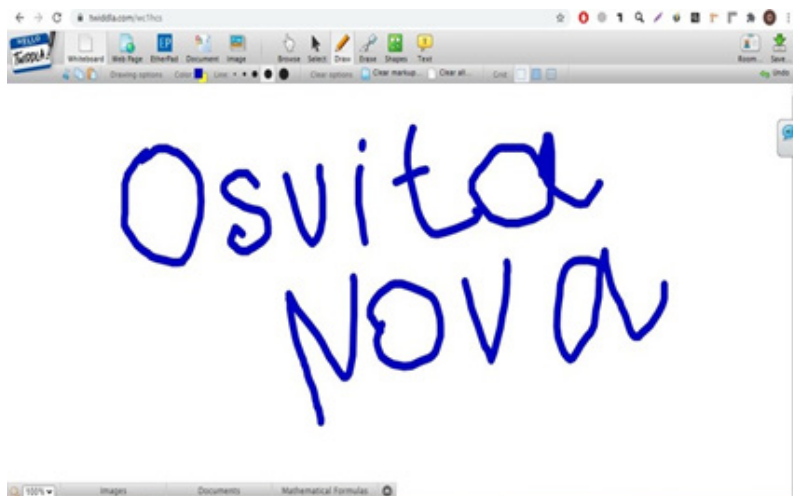

Рис. 73

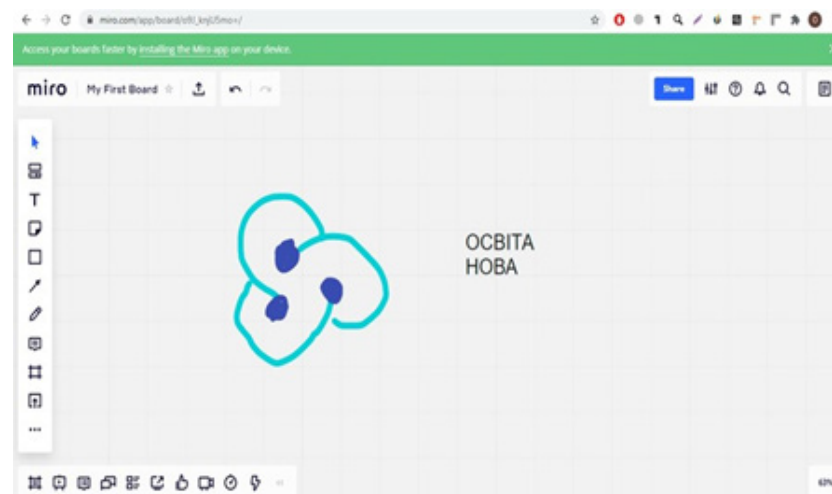

Рис. 74

2. **Miro** – це не тільки біле поле, а й набір шаблонів, які допомагають структурувати й організувати планування або мозковий штурм. Тут можна проводити онлайн-уроки, створювати план роботи або закріплювати завдання, які потрібно виконати. Передбачена можливість запрошувати учасників через посилання та електронною поштою (рис. 74).
3. Доступ до віртуальній дошки **AWWAPP** дуже простий – напряму з браузера й не вимагає реєстрації. Ви можете запросити інших учасників за допомогою спеціального посилання або к'юар-коду. Усі запрошені можуть використовувати повний функціонал дошки. Є базовий набір інструментів. Фон білий, є сітка, що допомагає малювати та красиво розташовувати текст. Кнопка «Скасувати» для видалення помилок, кнопка «Видалити», щоб очистити дошку й «Ластик», щоб видаляти певні елементи (як на звичайній дошці).

Більшість педагогів користуються сервісами Google для практичної медіаосвіти та спільної роботи з дітьми, зокрема онлайн-дошкою padlet.com. Віртуальна дошка має можливості розміщення і власне медіатекстів, і посилань на додаткову інформацію. Головне, що учні можуть колективно чи індивідуально працювати над завданнями, репрезентувати результати та обговорювати командні проекти.

Комп'ютерні відеоігри. Більшість дітей грають у комп'ютерні ігри, і це їм подобається. Урахуйте в навчанні інтерес до них. За дослідженням «Асоціації інтерактивних розваг і дитячого видавництва» Великої Британії дві третини опитаних підлітків (65 %), що грають у відеоігри, зазначили, що гра допомагає їм ставити себе на місце когось іншого, що, на думку дослідників, може свідчити про зростання навичок емпатії. А ще, як показало опитування, відеоігри підлітки обговорюють між собою частіше, ніж книжки (76 % проти 29 %). У червні 2020 р. прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький оголосив, що польську комп'ютерну гру «Це моя війна» («This War of Mine») додадуть до переліку рекомендованих творів для шкільного читання. Польща стала першою країною світу, у якій комп'ютерну гру додадуть до шкільної програми. Дійсно, ігрова практика на уроках історії досить ефективна, але проінформуйте учнів, що в іграх з історичним тлом багато інформації, яка не відповідає дійсності, тому слід критично ставитися до неї. Дайте учням завдання проаналізувати сюжет гри, інтер'єр, події з погляду достовірності. Діти мають детальніше ознайомитися з історичним періодом, знайти відповідні деталі, порівняти й зробити висновки, щоб ліпше засвоїти навчальний матеріал. У такий спосіб учні розв'язують два завдання: перевіряють достовірність історичного складника та критично оцінюють медіатекст. Навчайте розрізняти переваги й недоліки комп'ютерних відеоігор, щоб учні не стали залежними від них.

Пропонуємо перелік культових історичних ігор, у яких справді варто зіграти.

1. «**Call of Duty 2**». Гра присвячена видатним подіям II Світової війни, подорожі у світ військових операцій на території колишнього СРСР (рис. 75).
2. «**Empire Earth II**». Гра охоплює події від кам'яного віку до сучасності на території всіх континентів і більшості сучасних держав (загалом 13 тисяч років) (рис. 76).

Рис. 75

Рис. 76

«**Козаки**». Серія ігор від української студії «GSC Game World». Це такий собі шедевр українського ігропрому. Усього є три гри: «Козаки: Європейські війни», «Козаки: Останній довід королів», «Козаки: Знову війна» (рис. 77).

«**Sid Meier's Civilization V**». Гра – стратегія, що дозволяє обирати націю, будувати міста, розвивати науку, культуру, економіку й крокувати по різних епохах – будувати історію своєї держави (рис. 78).

Попри побічну належність до історії, комп'ютерні ігри за певних умов можуть стати союзником учителя.

- По-перше, комп'ютерна гра дає можливість пережити «реальність» історичної події та часу. За цим відчуттям може виникнути інтерес до вивчення певного періоду чи особистості. Результатом може стати прагнення учня звернутися до спеціальної історичної літератури, а отже, формування більш повних та історично правдивих образів про минуле.
- По-друге, не всі елементи комп'ютерної гри є вигадкою та результатом фантастичної уяви її розробників. Певні персонажі та історичний інтер'єр (одяг, зброя, речі) відповідають часові. Зрозуміло, наявний навчальний компонент не був головною метою авторів комп'ютерної гри, просто його не можна було уникнути.

- По-третє, інколи комп'ютерні ігри мають довідковий матеріал, до якого повинен звернутися учасник гри, щоб у ній перемогти. Цей довідковий матеріал зазвичай складають спеціалісти з історії того чи іншого періоду.

Рис. 77

Рис. 78

Найбільшу зацікавленість учні проявляють, коли працюють з візуальними та аудіовізуальними медіатекстами. Це зокрема ілюстрації в мас-медіа, плакати, карикатури, рекламна продукція, фотографії, голосові та музичні повідомлення, відеорепортажі, новинні сюжети, телепередачі тощо. Спонукайте учнів до роботи з цими джерелами інформації, завдяки яким вони сприйматимуть історичні події не як однозначний процес, зафіксований у шкільному підручнику, не як набір сухих фактів і дат, а як живий «олюднений» процес.

Реклама. Сучасна методика надає особливого значення використанню візуальних джерел на уроках історії, зокрема реклами. Зразки реклами наводяться і в шкільних підручниках історії. Проаналізувавши методичні підходи до використання реклами як історичного джерела, ми пропонуємо далі алгоритм її аналізу.

1. Розгляньте уважно рекламний плакат, прочитайте рекламне оголошення.
2. До якого історичного періоду відноситься рекламне зображення чи оголошення? Відповідь обґрунтуйте.
3. Який товар чи послуги рекламуються? Які засоби для цього використовує рекламодавець? На що автор намагається звернути увагу в зображенні?
4. Для якої категорії населення (споживачів) адресована реклама? Відповідь аргументуйте.
5. Які уявлення та стереотипи використовуються в рекламі?
6. У чому цінність цієї реклами як історичного джерела? Яку інформацію про стан суспільства можна отримати з реклами (економічний

та соціальний стан, повсякденність, мораль тощо)? Які елементи реклами допомагають вам зробити такі висновки? Перевірте свої висновки, звіривши їх з інформацією з інших джерел?

7. Що нового ви дізналися, аналізуючи рекламу? Що вас у ній приваблює чи, навпаки, відштовхує?

Рекламу як історичне джерело учні аналізують на уроках всесвітньої історії та історії України. Зупинимось детальніше (як приклад) на окремих темах курсу історії України за 9 клас. Під час вивчення таких тем, як «Українські землі в складі Російської імперії в другій половині XIX ст.», «Особливості модернізації промисловості та сільського господарства на початку XX ст.», доцільно наголосити, що в цей період реклама стає елементом ринку, тому відображає його стан. Для відтворення предметного оточення людини та соціально-економічного стану суспільства надзвичайно інформативними є ілюстровані каталоги й прейскуранти на товари та послуги, матеріали художньо-промислових, кустарних та інших виставок. Проаналізувавши наведені зразки тогочасних товарів та ціни на них, можна скласти тодішній асортимент предметів, що дійсно були в ужитку, а використовуючи ще статистичні дані, мемуарну літературу – і про рівень життя населення. Отже, реклама (на відміну від карикатури) є одним з достовірних історичних джерел для характеристики побуту, а в поєднанні зі статистичними матеріалами – для характеристики соціально-економічного стану в країні. Доцільно запропонувати учням для ознайомлення з текстом підручника на основі аналізу зразків реклами самостійно висловити припущення про стан розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX століття. Добірка рекламних оголошень дасть змогу учням більш наочно уявити особливості економічного розвитку українських земель у складі Російської імперії цього періоду.

Під час вивчення повсякденного життя різних верств населення України та суперечливого впливу на нього процесів модернізації варто звернути увагу учнів на те, що через рекламу виробники товарів намагалися в суспільстві формувати нові потреби та смаки, які мали задовольняти тогочасні торгівля і промисловість. Зокрема, у зазначений період у рекламних оголошеннях використовували ідеї гігієнічності, здорового способу життя та безпосередньо краси тіла (рис. 79, 80). Це й реклама тренажерів, засобів для гігієни рота, шкіри, проти лупи, для росту волосся та проти облісіння.

Під час вивчення питання «Зміни в міській та сільській забудові» варто зазначити, що на масову свідомість впливала й вулична реклама, без якої важко було уявити вулиці тогочасних міст. На центральних вулицях міст стіни будинків були щільно заповнені рекламними вивісками. Вітрини багатьох магазинів заповнювалися муляжами товарів, що були в продажу. Власники торговельних закладів дбали також про естетичну привабливість вітрин.

Рис. 79

Рис. 80

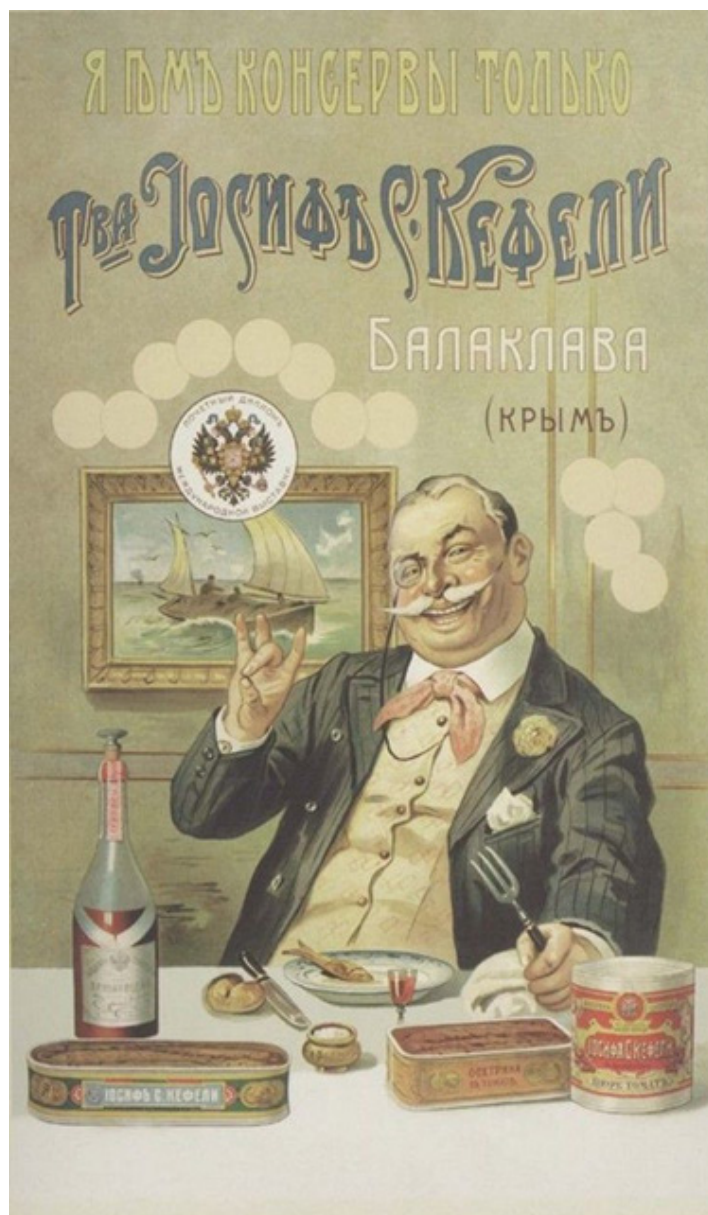

Рис. 81

ВНОВЬ ВЫСТРОЕННАЯ
ПЕРВОКЛАССНАЯ ГОСТИНИЦА
КОНТИНЕНТАЛЬ,
НАХОДЯЩАЯСЯ
въ КІЕВѣ, на Николаевской улицѣ, близъ Крещатика.

Открытая съ 1-го Іюля с. г.

Состоитъ изъ 96 номеровъ и 33 отдѣленій въ 2, 3 и 4 комнаты съ особымъ устройствомъ ваннъ и другихъ необходимыхъ принадлежностей.

При гостиницѣ имѣются подъемныя машины.

Залъ ресторана въ стилѣ Ренессансъ, Читальный залъ въ Мавританскомъ стилѣ, Зимній и Лѣтній садъ, въ саду свѣтящійся фонтанъ, Микрофонъ изъ опернаго театра, отдѣльные кабинеты въ стиляхъ: Людовика XVI, Тирольскій-Готикъ, Русскій, Древне-Германскій, Японскій и Рококо.

Омнибусъ на всѣ поѣзда. Администрація и прислуга говорить на иностранныхъ языкахъ. Обѣды и завтраки. Вина первыхъ европейскихъ домовъ. Кухня французская, польская и русская. Электрическое освѣщеніе, усовершенствованная вентиляція. Температура по желанію. —Цѣны номеровъ, включая бѣлье, освѣщеніе, отопленіе и прислугу, отъ 1 руб. 50 коп.

Рис. 82

ТРЕБУЙТЕ
❖ ФРУКТОВЫЯ ❖
и ЯГОДНЫЯ ВОДЫ

ОДЕССКАГО ОБЩЕСТВА
ИСКУССТВ. МИНЕРАЛЬН. ВОДЪ

Рис. 83

Доцільно використовувати рекламу й під час вивчення особливостей соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст. та на початку XX століття. Зокрема, реклама у Львові стає постійним джерелом доходів місцевої преси, а наприкінці XIX ст. прибутки з реклами в деяких випадках навіть перевищують половину всього доходу газети. Варто наголосити, що реклама в тогочасних періодичних виданнях Львова стосувалася торгівлі, послуг та ремесел: свої послуги пропонували лікарі, адвокати, учителі, співаки церковного хору, малярі.

Використання сучасних медіаресурсів у підготовці до ЗНО з історії є не тільки бажаним, а й обов'язковим. Учні розуміють, що події та історичні факти можна по-різному трактувати та осмислювати. Здобувачі освіти вчать відрізняти факти від думок чи припущень і розуміють, що інформація транслюється завжди в чийсь інтересах. Так формується вміння цілеспрямованого пошуку, засвоєння, перероблення і практичного застосування медіаінформації.

ЯК УСПІШНО СКЛАСТИ ТЕСТ?

(замість післямови)

1. Правильно побудувати роботу з тестом.

Отримавши зошит із завданням, потрібно перегорнути всі сторінки та візуально опрацювати основні блоки інформації. Це психологічно дає розуміння того, який об'єм роботи чекає. Згодом варто уважно прочитати запитання, якщо відповідь прийшла одразу – позначити та рухатися далі. Питання, у яких сумніваєтесь, краще пропустити й повернутися до них згодом. Крім того, є завдання вищої складності, які потребують більш ґрунтовного аналізу.

Важливим є запитання з фрагментом історичного документа. Необхідно правильно визначити конкретну подію, адже від цього залежить відповідь на наступні три запитання – й одразу 3 бали, які можна буде втратити при помилці, тому варто звернути увагу на дати, які вказані в цьому документі, також прізвища або ж топографічні назви.

2. Розподілити час на виконання завдань.

Завдання на відповідність та на встановлення хронологічної послідовності потребують більше часу на виконання ніж інші. У таких завданнях можуть бути різні письмові джерела, у яких є згадки про якісь історичні події.

Єдиного правильного рецепта стосовно часу немає, бо все залежить від того, як побудоване завдання. Можна сказати, що завдання з однією правильною відповіддю потребує 2–3 хвилини, а завдання на встановлення відповідності та хронологічної послідовності – до 10 хвилин.

3. Не допускати типових помилок.

Запитання на ЗНО не лише перевіряють знання учнів, а і їхню пильність. Часто помилки трапляються саме через неувважність.

Під час виконання важливо бути прискіпливим до деталей і хоча б три рази перечитати питання.

Інколи в тих самих варіантах відповідей є підказки, які не до кінця можна віднайти, якщо поспіхом ознайомився із завданням. Крім того, потрібно намагатися виокремити для себе якісь ключові слова, які б дозволили визначити часові межі чи деталі, що допоможуть співвіднести, якого періоду чи теми стосується завдання.

4. Карта.

Для того щоб правильно виконати завдання з картою, потрібно не запам'ятати її візуально, а вміти проаналізувати.

Завдання на мапах може бути надзвичайно різноманітним: від траєкторії руху якогось війська, до запитання: у якому році проходила зображувана війна, тому потрібно бути уважним до всіх деталей, які там зображені. Звертати увагу на позначки міст, столиці чи розташування певних об'єктів.

Усе це може надати підказку для визначення правильної відповіді.

5. Лінійна хронологія.

Історія як і в шкільній програмі, так і в ЗНО побудована лінійно, тобто теми йдуть у хронологічному порядку. Перед вивченням нової теми, варто повторювати матеріал з минулої, щоб розуміти історичну послідовність.

Варто пам'ятати, що сам тест у зошиті ЗНО – нелінійного формату, оскільки спочатку йдуть завдання за 10–11 класи, що стосуються періоду XX – початку XXI століття (перша частина), а далі розміщена друга частина, яка містить завдання, що стосуються тем від найдавніших часів до кінця XIX століття.

З кожним роком тестування з історії потребує певного критичного мислення учня, тому зараз не достатньо знати лише дату події, крім того, у тесті такі питання зустрічаються все рідше. Учню можуть знадобитися знання за межами шкільної програми, наприклад, з усесвітньої історії, щоб розуміти глобальні причини тих чи інших подій у нашій історії.

ВАЖЛИВІ ЛАЙФХАКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ЗНО:

1. *Як запам'ятати велику кількість дат?* Один з найскладніших моментів підготовки до ЗНО з історії – це запам'ятовування дат. Не слід вивчати всі дати, варто звернути увагу на ті, які зазначені в програмі ЗНО. Один з найпопулярніших методів вивчення дат – *використання карток*. Такий метод можна використовувати як під час самостійної підготовки, так і в компанії, аби вивчення було веселішим.
2. *Тренажер ЗНО* – це сучасний онлайн-сервіс, який не лише перевіряє теоретичні знання, а й допомагає набутти практичних навичок для ЗНО.
3. *Уважно читайте питання!* Перш ніж приступати до відповідей, потрібно ознайомитись з усіма завданнями. Можливо, деякі питання наприкінці тесту наштовхнуть на відповіді до запитань, що стоять на початку. Завжди читай усі варіанти відповідей на запитання, навіть якщо перша здається правильною.
4. *Правильно використовуйте час.* Періодично перевіряйте, скільки часу залишилося до кінця тесту. Не витрачайте занадто багато часу на одне завдання. Спочатку виконуйте легкі завдання, потім переходьте до складніших, на які потрібно витратити більше часу.
5. *Використовуй метод виключення.* Якщо не знаєте відповіді на запитання, спочатку відкиньте очевидно неправильні варіанти, а потім оберіть найкращий варіант з тих, що залишились.
6. *Обов'язково залиште час на перевірку!* Після виконання тесту уважно перечитайте його. Якщо знайдете очевидні помилки – виправте їх відповідно до інструкції.
7. *Жодного завдання – без відповіді!* Якщо не уявляєте відповіді на деякі питання, не залишайте їх без відповіді. Інтуїцію ще ніхто не скасував!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власов В. С. Історія України : 2000 тестів для підготовки до ЗНО. Київ : Літера ЛТД, 2020, 296 с.
2. Блог учителя Марганецької ЗОШ № 3 Супрун А. В. URL: http://istoriamarganets.blogspot.com/p/blog-page_69.html (дата звернення: 02.06.2021).
3. Про використання відеоматеріалів на уроках історії. URL: <https://www.historyua.com/2018/07/28/pro-vykorystannya-videomaterialiv-na-urokah-istoriyi/> (дата звернення: 02.06.2021).
4. Шахіна І. Ю., Ткаченко А. В. Використання ментальних карт на уроках історії України під час вивчення теми «Великий терор» на Вінниччині (1937–1938 рр.). Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми, № 43, 2015, С. 68–73.
5. Комаров Ю. Запам'ятовується назавжди! З практики використання політичних карикатур у шкільному викладанні історії. *Історія в школах України*. 2004, № 1.
6. Комаров Ю., Мисан В., Осмолівський А., Білоножко С, Зайцев О. Історія епохи очима людини. Навчальний посібник. Київ : Генеза, 2004.
7. Левітас Ф. Методичні рекомендації Київського міського педагогічного університету ім. Б. Д. Грінченка. *Історія та правознавство*, 2003, № 1 (1).
8. Нікітіна І. П., Нікітін Ю. О., Шеліхова В. В., Кожем'яка О. Л. Науководослідницька діяльність учнів. 5–11 класи. Харків : Основа, 2006.
9. Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2009, 327 с.
10. Пометун О. І. Викладання історії в 6 класі : посібник для вчителя. Київ : Бібліотека журналу «Історія та суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання», № 3–4, 2014, 96 с.
11. Сологуб А. І. Теорія і практика навчання творчо обдарованих старшокласників : монографія. Київ : Інфосистем, 2010, 164 с.
12. 6 способів використання QR-кодів на уроках. URL: <https://naurok.com.ua/post/6-sposobiv-vikoristannya-qr-kodiv-na-urokah> (дата звернення: 02.06.2021).
13. 6 причин використати меми на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/post/6-prichin-vikoristati-memi-na-urokah-istori> (дата звернення: 02.06.2021).
14. Історія України у визначеннях, таблицях і схемах. 10–11 кл. / О. С. Марченко, І. М. Скирда. Харків : «Ранок», 2015, 128 с.
15. Повний курс історії України в тестах / О. О. Мартинюк. Харків : Ранок, 2014. 464 с.
16. Історія в школі. Як аналізувати карикатури на уроках. URL: <https://www.historyua.com/2020/11/01/yak-analizuvaty-karykatury-na-urokah/> (дата звернення: 03.06.2021).
17. Мороз П. В. Карикатура як історичне джерело : методика роботи в умовах дослідницького навчання. *Історія і суспільствознавство в школах України : теорія та методика навчання*, 2012, № 10, С. 26–32.
18. Мороз П. В. Використання реклами як історичного джерела в шкільних підручниках історії : методика роботи в умовах дослідницького навчання. Проблеми сучасного підручника. 2017, Вип. 18, С. 105–117.
19. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «Конві Принт», 2018, 96 с.
20. Тести ЗНО з історії України онлайн. URL: <https://zno.osvita.ua/ukraine-history/> (дата звернення: 01.06.2020).

Методичні рекомендації

Практичні рекомендації щодо підготовки до ЗНО з історії України

Укладачі:
Олена Короткова,
Ірина Хайло

Редактор *Ольга Савенкова*
Дизайн та верстка *Дмитро Жадан*
Коректор *Ольга Савенкова*

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура AdonisC. Ум. друк. арк. 5,58.
Підписано до друку 15.09.2021 р.
Наклад 100 прим. Зам. № 15/09

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ФОКСПРИНТ»
93113, м. Лисичанськ, вул. Ген. Потапенка, 244
Тел.: (095)330 44 20
www.foxprint.lg.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 5359 від 08.06.2017 р.